

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LA «CREU CUBERTA» DE BARCELONA⁽¹⁾

La creu de Sant Antoni (1334). — Lo barceloní Alamany fa la creu cuberta d'Igualada (1419). — La de Barcelona existia ab anterioritat al 1454. — Creus cubertes de Zorita y Traiguera (bisbat de Tortosa). — Les tres creus cubertes de Valencia. — La creu cuberta d'Ainsa (bisbat de Jaca). — Dugues de desaparegudes a Corbera y Vich. — Altres tres creus cubertes subsistents a Vallfogona de Balaguer, a Gandesa y La Selva del Camp. — Contracte d'erecció d'una nova creu cuberta a Barcelona (1573). — Gratificació al contratista per excedir-se de lo estipulat en benefici de la Ciutat (1575). — Les forques barcelonines de la Creu-cuberta (1526-1718). — Lo Passeig de la Creu cuberta (1526-1718). — Derrocament de la propia creu per los constitucionalistes (1823). — Se reedificá sense baldaquí en 1824. — Dos projectes de reconstrucció de baldaquí en 1824. — Desapareix la creu per los volts del 1850.

EN 1334, lo Concell de Cent barceloní alçá dugues artístiques creus de pedra trevallada en dugues vies afluents a la Ciutat, les de major mohiment. Una d'elles ho fou en la carretera del Llobregat que menava al portal de Sant Antoni y la segona en la carretera del Vallés que passava per Sant Martí de Provençals.

A la creu erigida en lo camí de Sants la conegueren, als primers anys de sa construcció, ab lo nom de *creu de Sant Antoni*, per trovar-se en la direcció del portal de Sant Antoni.

No hi ha manera de saber si dita creu siguié de bon començament *cuberta*, ço es, axoplugada per un edícul o baldaquí sostingut per quatre columnes. Abans d'acabar lo segle XIV, o lo mes tart als primers anys del XV, una reedificació o modificació la presentá cuberta. Possiblement, la *creu cuberta* barcelonina fou la primera de les creus d'aquesta classe, que, s'anáren erigint en altres llocs del Principat. Aytal hipòtesis sembla comprovarla cert acort pres en altre població catalana. La vila d'Igualada, en 1419, determiná «tractar ab lo vene-

(1) Presentat lo treball que publiquem, com a comunicació, al *Congrés d'Art Cristià* de Barcelona de 1913 ha sigut posteriorment ampliat.

rable Francesch Alamany ciutadà de Barcelona, lo cubrir la creu de Capdevila, o sia del cap del plà de dita vila», obra efectuada en l'any següent. Encara que en l'acort no's manifesti la previa existencia d'altra creu cuberta en la Capital Catalana, es significatiu veure encarregada la obra a un barceloní.

En l'arxiu municipal de nostra Ciutat, res s'hi trova que per-

Clixé de J. Sanjuan.

CREU CUBERTA DEL SANTUARI DE LA BALMA, A ZORITA
(Bisbat de Tortosa)

meti atestiguar quan aparegué cuberta la creu de Sant Antoni. Estava situada en lo coll per hont tomban les aygues al plà del Llobregat a Hostafranchs, lloch molt visible y per tant indicadíssim pera erigirhi una de tantes forques jurisdiccional, los Consellers de Barcelona (1).

La nova mes antiga que constata la existencia de la creu cuberta

(1) «A 17 de febrer 1526 se començá que los obrers anáren al enterro dels ossos dels sentenciats de la Creu cuberta» (*Rúbrica de Bruniquer*, v. II, f. 248).

de Barcelona, es del 1454. Ab ocasió de la entrada del infant d'Aragó Joan, rey de Navarra (4 Octubre), los Consellers l'exíren a rebre fora Ciutat. Quan dit Monarca «fou dassá proençana, vn poch pus ençá

Clixe de Carles Sarthou y Carreres

CREU CUBERTA DEL SANTUARI DE LA SALUT A TRAIGUERA
(Bisbat de Tortosa)

dels primers álbers, loch ab entich acostumat exir los Consellers al senyor Rey o a la senyora Reyna intrants a la present Ciutat» «E passant per la *creu cuberta* appellada de sant Anthoni, intrá per lo portal de sant Anthoni» (1).

(1) *Ceremonial de Cosas Antiguas Memorables*, v. I, f. 160.

Altres creus cubertes existíren a Catalunya y en terres vehines, dintre nostra confederació catalana-aragonesa. En la part valenciana del bisbat de Tortosa, la creu de Zorita coneguda ab lo nom de «creu

Clixé de la «Geografía General del Reino de Valencia»

CREU CUBERTA DE VALENCIA DITA DE MISLATA

de la Balma» per estar prop del Santuari de la Mare de Deu de la Balma, a mes de 1 kilometre de la població, pot presentarse com a prototípica per la amplitut de la sua cobertura o teulada. Al seu redós s'acostumen celebrarhi misses de campanya en los grans romiatges, que tant sovintegen en dit Santuari.

Clixé de la «Geografia General del Reino de Valencia»

CREU CUBERTA DE VALENCIA, DITA «DEL CARRAXET»
(En l'antich camí reyal de Barcelona)

En lo municipi de Traiguera també se'n conserva en bon estat una altre creu cuberta per l'istil de la del lloch de Zorita (1) prò tenint. lo baldaquí, menors dimensions. Sembla construïda en lo segle XVII y está molt prop del Santuari de la Mare de Deu de la Salut, a mitja hora de la població. Es la darrera de set hermoses creus de pedra erigides una prop de l'altre, en representació dels set dolors de María Santíssima.

La creu cuberta fou a Barcelona una excepció, puix de tantes com n'hi havia a dintre y a fora de nostra Ciutat en lo segle XV, sols a una se li edificá edícul. En cambi a la Ciutat de Valencia, quasi sembla succehí lo contrari. Les tres creus mes antigues de dita Ciutat, ço es, les situades en les sues tres principals carreteres, de Barcelona, d'Alacant y de Madrid, son desde fá molts anys, cubertes, si be en llur origen no ho foren. Lo baldaquí se construí a totes tres creus, quasi simultaniament en los anys del 1432 al 1435 y tots s'edificaren del mateix istil arquitectónich (2). Trevallá la pedra l'imaginayre Joan Llobet y pintá los escuts En Nicolau Querol. A la teulada hi posáren teula italiana blanca y blava, probablement de Paterna, la bola del coronament era d'obra daurada, dita de Malaga, que la facilitá un sarrahí de Mislata, acabant ab un panell de ferre daurat ab les armes reyls en lo fons y una creu al damunt.

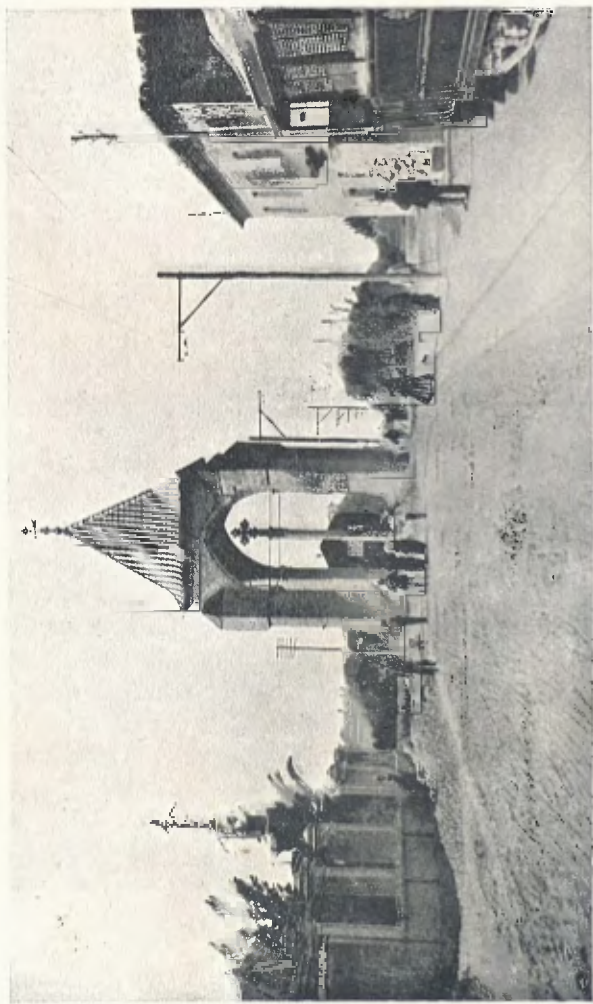
Al Març de 1435 estavan llestes les tres creus cubertes. Les visitaren los Jurats de Valencia, quedantne satisfets y celebrant son acabament en la de Mislata, ab esplendida colació. Posteriorment, llurs baldaquins han sigut víctimes de reparacions tant indiscretas, que no son ni sombra del que foren, calificantseles en 1765 de «obra muy antigua renovada modernamente».

La creu cuberta *del Carraxet*, situada al camí de Barcelona y prop del barranch del Carraxet, diu En Martinez Aloy (3), que manifesta esser «una filigrana del arte gótico que debiera conservarse dentro de un fanal; cuatro imágenes con sus correspondientes doseles, constituyen el remate de un prismático pilar que corona blasonado

(1) F. Carreras y Candi *Geografía General del Reino de Valencia* : en lo volúm de C. Sarthou Carreres, *Provincia de Castellon*, p. 721 y 860 hi publicarem los dos gravats de les creus cubertes de Zorita y Traiguera que aquí reproduhim.

(2) Aixís consta en los llibres de la *Sots-obreria de Murs e Valls* del arxiu municipal de Valencia, segons l'article *Las cruces divisorias de Valencia* de Yola (pseudonim d'En Joseph Martinez Aloy) publicat en *Las Provincias* del 21 Febrer 1898.

(3) J. Martinez Aloy en *Provincia de Valencia* p. 132 y 141 de la *Geografía General del reino de Valencia* de que abans nos referim. De la propria publicació son quasi totes les creus de terme de Valencia, quins gravats publicuem.

«Cru de la «Geografía General del Reino de Valencia»»

CREU CUBERTA DE VALENCIA DITA PER ANTONOMASIA «LA CREU CUBERTA»

capitel y sobre este levántase el árbol de la cruz y extiende sus brazos, desplegando florida ornamentación, que acusa la plenitud del arte ojival». Suposa la creu de data anterior. Està en bona conserva-

Clixé de Gabriel Roig

CREU CUBERTA DE VALENCIA, EN LA CARRETERA
DE XÀTIVA

ció haventse restaurat per derrera vegada en 1899.

Creu Cuberta se li diu a Valencia, a la que hi ha en lo camí reyal de Xàtiva y Alacant a continuació del carrer de Sant Vicents, fora dels murs o siga en la carretera de les cases del Campillo a Valencia.

A la tercera creu cuberta, li donan lo nom de creu de *Mislata*, per trovarse junt a dit poble, en la carretera de Madrid coneguda per *de las Cabrillas*, que comença en lo carrer de Cuarte.

A Xàtiva una creu de terme molt interessant, de començaments del segle XVI, que porta esculpts en lo capitell dos escuts reys y dos de Xàtiva, te lo nom de *Creu-Cuberta*.

ta, no conservant lo baldaquí que un jorn tingué.

Es curiós a Aragó lo significat simbólich que han obtingut les dugues creus cubertes de Çaragoça y d'Ainsa. segons explica Martínez y Herrero. Se'ls suposa monuments commemoratius de fets històrichs d'assenyalada importancia. Diu de la creu cuberta de

Çaragoça, que's tro-
vava al carrer del
Cosodavant la porta
Cineja, après carrer
dels Martirs y que
s'alçá per recordar
als innombrables
martirs sacrificats
per sa perseverancia
en la fé cristiana. Al
ocupar la Ciutat los
francesos en 1809,
despres dels tres set-
jes memorables, fou
derrocada. Mes tart
torná a restablirse
fins que en 1835 la
revolució la tirá a
terra desaparexent
per sempre.

En cambi la de
Ainsa s'ha mantin-
gut en peu a despit
de les inevitables in-
juries del temps y
dels homes. Explica
dit Autor, que s'eri-
gí en los remots y
llegendaris temps en
que Garci-Ximenez
guanyá als alarbs
lo territori d'Ainsa
(any 724). Y encara
afegeix que l'edícul
y creu setcentista
«debió ser el que se
conservó hasta la
mitad del siglo XVII»;
«la Diputación de
Aragón determinó

Clixé de Juli Soler y Santaló

CREU CUBERTA D'AINSA
(Bisbat de Jaca)

levantar a sus expensas y en el mismo sitio otro monumento más

magnífico y semejante al que entonces existía en Zaragoza» dirigintlo l'arquitecte Ramon Sanz a 27 Juliol 1650 y acabantlo en 1655; «se conservó 110 años, pues en el de 1765 lo derribó y destrozó un violento huracán. Reconociendo Carlos III la importancia del recuerdo que encerraba el monumento de Ainsa, mandó que á sus expensas se levantára otro, y así se hizo, según se consignó en una de las inscripciones que se advierten en el que hoy se conserva todavía. Si bien se trazó conforme al que había sido destrozado, no se le dió ni tanta elevación ni tanta magnificencia : consiste el actual en un zócalo rotundo que sirve de base á ocho columnas que sobre él destacan con sus pedestales y capiteles, en los cuales descansa la cubierta que arranca de su correspondiente cornisa : todo este conjunto es de piedra bien labrada y adornado con geroglíficos é inscripciones alusivas al suceso que recuerda. El centro lo ocupa otra columna con su capitel, figurando la primera el tronco de la encina y el segundo la copa del mismo árbol (aludint a la famosa aparició miraculosa de la creu de *Sobrarbe*, ço es de *sobre-arbre*, en la batalla d'Ainsa) ocupando su cima la cruz roja; y con el doble objeto de servir de guarda y de adorno, se halla todo cercado por una verja de hierro.» (1)

Posem ara nostres mirades en lo principat de Catalunya, hont tantes antigues creus de terme se conserven y tant poques de *cubertes*, n'havém pogut conèixer.

Entorn la creu de terme de Corbera, l'observador excursionista hi notarà los començaments dels quatre montants o columnes, que, un jorn hi constituïren lo baldaquí que la caracterisava y que tant util esdevenia als viandants en llocs despoblats per reposarhi del sol, o axoplugarse.

Diu Mossen Gudiol (2) que a Vich en 1415, se tractà de fer una teulada per cubrir la creu o oratori construït al sol del carrer de Santolaria y que està al present al cementiri. En 1510 engrandiren lo cobert fins a 39 palms de cantó a cantó, formant atri ab la capella del Angel Custodi llavors alçada en dit lloch.

A Gandesa existeix avuy día, una vella creu cuberta en bon estat. Artística labor del segle xv, situada a 600 metres de la població, en direcció al camí vell de Corbera.

També a la Selva del Camp, se coneix la existencia d'altre molt singular creu cuberta. Interessants fotografies d'una y altre se pre-

(1) Barthomeu Martínez y Herrero *Sobrarbe y Aragón*, v. I, p. 74, (Zaragoza 1889).

(2) Joseph Gudiol y Cunill *Del Congrès d'Art Cristià*. — *L'Exposició de Creus*, publicat a *La Veu de Catalunya* del 1 Janer 1914.

Clisé de Gabriel Roig

CREU CUBERTA DE LA SELVA DEL CAMP
(Bisbat de Tarragona)

sentaren a la Exposició d'Art Cristià de Barcelona, en 1913, y son les que aquí reproduhím.

Encara ne subsisteix una tercera creu cuberta a Catalunya, en lo bisbat de Vich, a Vallfogona de Ripoll, quina fotografia sentím no poder publicar.

Tením de suposar s'erigirien baldaquíns a moltes altres creus senzilles del Principat, convertintles en *creus cubertes*.

Les creus de pedra, posades en despoplat, eran sovint malmeses per la acció del temps y per la malavolença humana. Totes les del volt de Barcelona foren sovint adobades y refetes. En 1573 estava derrocada la *creu cuberta* barcelonina, a causa d'un temporal. Siga que quedés molt malparada, siga que's volgués fer altra obra mes artística, lo Concell de Cent acordá construírla de nou. D'aquí donchs, lo curiós contracte entre los Concellers y lo constructor que suministra interessants detalls de com era feta la creu. S'abandonaren já les tradicions gòtiques, per llençarse de plé al ordre compost, que, tant prosperá en la generació quinzecentista del regnat de Felip I.

«Die veneris XV mensis maij anno a natiuitate Domini MDLXXIII

«In Dei nomine nouerint vniuersi Quod nos etc.

«En nom de nostre Señor Deu sia Amen

«Sobre la fabrica o obra fahedora en la creu cuberta de la present ciutat, la qual fonch enderrocada per lo uent o redifficació de aquella, son stats per entre los magnífichs Señors mossen miquell çarroira, mossen federich uilana, mossen jaume joan de uilatorta, mossen jaume codina y mossen rafell sarradel conselers lo any present de la ciutat de barcelona, com a tenints ne plen poder del concell de cent jurats de dita ciutat celebrat de vna part, e pere ferrer mestre de cases ciudadá de barcelona, de la part altra, son stats fermats y stipulats jurats los capitols seguens.

«Primerament lo dit pere ferrer conué y en bona fé promet als dits mag^{chs} señors de conselers, que ell, dins deu mesos comptadors del dia que la primera paga li sará stada pagada de la present obra y ell farà y fabricará la present obra o será per ell empresa fer en la creu cuberta de la present ciutat, la qual es cerca del portal de St Antoni y fora de aquella y per dits mag^{chs} consellers al dit pere en lo encant public liurada la qual obra escarada se ha de fer y fabricar si y segons es contengut en lo albará fet de dita obra, lo qual es del tenor seguent.

«Encantats y al qui ab mes breu temps y per manco preu farà la present obra liurats conforme lo present albará o capitolació.

Dixé de Gabriel Roig

CREU CUBERTA DE GANDESA
(Bisbat de Tortosa)

«En nom de Deu sia y de la humill verge maria y de madona Santa Eulalia patrona

«Memorial y concordia está determinada per los magnífichs señors de consellers anomenats

«Çoes, la obra y fabrica de la creu cuberta conforme en los capitols deuals scrits.

«Primo, que lo dit mestre haja de desfer las parets que vuy stan fetes y fonaments, en tant quey deix senyal en la mateixa altaria que vuy está lo payment per auenir conforme lobra noua que farà en la mateixa altaria del payment.

«Item que dit mestre haja de omplir los fonaments tant y quant será a menester, fins que sia la terra ferma y que sien affondits los dits fonaments a lliuell a tot lentorn que los dits fonaments sien vberts a sinc palms de ample y largaria tant com demanará la dita obra o fabrica.

«Item que lo dit mestre haja de comensar las parets de pedra brocaxada de terra fins en los pedestals y que fora de la paret haja de fer tres grauens conforme en la trassa y que la dita paret sia pujada ab la lambor que stá en la trassa y largaria.

«Item que lo dit mestre haja de assentar vn pedestral a cada cantó de paret, ço es, quatre cantons y que cada pedestral estiga assentat a la amplaria que de la aresta de vn pilastre o altre y ques aja set palms en cada pany.

«Item que lo dit mestre haja de fer quatre portals corintios conforme está en la trassa hu en cada cortina de paret.

«Item que cada portal tingua quinze palms de ampla y trenta de lum y a cada cantó o a cada pany se hagen de fer quatre pilastres y que del cantó a laresta del portal y haja set palms y mitg de ampla a cada part y tinga e amidar sobre les vases, entense dellá hont se assenten los pedestrals fins a la simassa de la cornixa y que la dita cornixa y aja vna canall a tot lentorn per atraure l'aygua de sobre y que al mig de cada cortina de la cornixa lo dit mestre aja de fer vna canal petita de bronso per atraure laygua de fora.

«Item que lo dit mestre haja de fer los pedestrals corintios y las vasses Dorica y los pilastres corintios acanalats y los capitels corintios y l'alquitraua y frisa y corniria corintio; en lo mig de cada alquitraua de cada portal lo dit mestre y haja de fer vnes armes, ço es, en los dos portals les armes de la Ciutat y en los altres dos les armes de Aragó y en la frisa lo mestre y haja de fer vnes letres de compte que manarán ses magnificencias

«Item que lo dit mestre haja de pujar la obra seguida de dins com

de fora y que tot sia pedra talentada y ben obrada y que los dits portals tinguin dos palms de duella y que de aresta a aresta, en vna planta que a ell li será mostrada perque puig fins a la altaria que se a de assentar la uolta y que abans de assentar la uolta que lo dit mestre haja de fer hun entaulament quadrat que ixiá vn quart fora y que sobre del entaulament lo dit mestre aja de assentar la uolta grassa que aja de pujar a la part mes alta deu palms mes que la cornixa y que lo mestre aja de fer la volta de rejola y guix, ayxí com a bon mestre se pertany y la de cobrir de teula enuernisada y que dita volta sia redona ayxí de defora com de dins.

«Item que lo dit mestre haja de asentar tres grauons de pedra picada conforma li mostran vna planta per assentar la creu

«Item que lo dit mestre haja de fer vna creu conforme li mostrarán vn rescunyo y la haja de assentar en mig dels grauons que lo pedestral sia composit ab vnes armes de la Ciutat y vn cap de mort a cada pany de pedestal y que la vassa sia dorica y la columna composita y lo capitell corintio ab vn pom sobre del capitell, que lo dit pom haja de ser conforme está en lo rescunyo : a la vna part sia Santa Eulalia y en laltre pany sia Sanct Roch y en laltre Sanct Sebestiá y en laltre Sanct Pere y en laltre Sanct Joan y en laltre Sancta Barbara y en laltre Sanct Seuer y en laltre Sancta Madrona

«Item que lo dit mestre haja de fer lo crusó conforme li será mostrat lo rescunyo : en lo mig aja de fer nostre Señor crucificat y baix en los peus la magdalena a la vna part y a la vna part del brás, la uerge maría y en laltra part sanct joan y en lo mes alt lo pelícano y en laltra part dell crusó, lo dit mestre haja de fer nostra señora y los quatre Auangalistas, ço es, vn Euangeliste alt i altre baix y hu a cada costat y que lo pedestral, uasa y columna y capitell tinguen uint y sis palms de alt y lo pom y crusó, nou palms y mig.

«Item que lo dit mestre haja de fer la dita obra bona y fort y rebadora y se haja de donar tot lo menester, ço es, pedra, cals y arena y que lo dit mestre haja de donar fermanses bones y sufficients a coneguda de ses magnificencias per lo preu que la obra se enpendrá, se amprará de les pedreres y pedra de la ciutat a llur beneplacit per dita obra.

«Item que los dits Senyors de Consellers conuenen y en bona fe prometen a dit pere ferrer que per la present obra y preu de aquella, li darán y pagarán dels diners de la ciutat y del compte extraordinari del pes del Rey, y cuiram o del compte dels mil ducats, quatra centes noranta sis lliures moneda barcelonesa ab tres iguals pagues, so es,

vna encontinent será fermada la present capitulació y dit ferrer haurá donades idonees y sufficients fermances y la segona pagua encontinent dit ferrer haurá feta la mitat de la obra y la restant tercera y ultima paga encontinent que ell haurá feta y acabada la dita obra be y degudament y conforme es contengut en la present capitulació, que dita obra será estada judicada per experts per dits magnífichs consellers eligidors y feta relació que aquella es estada feta y acabada be y degudament y segons de bon mestre se sguarda y ell se es obligat conforme la present capitulació.

«Item los dits magnífichs consellers de vna part y lo dit pere ferrer de la part altra convenen y en bona fe prometen la vna part a laltre sots pena de cent lliures, moneda barcelonina la qual graciosament se imposen pagadora.» (1)

Lo contratista s'excedí en la execució d'aquesta obra y en 1576 se'l gratificá en consonança ab la labor que en ella, de més hi tenia executada.

«Dimecres a XXVII de Juny MDLXXVI

«Relatió feta y fan mestre barthomeu sabater y monsarat sancacana, mestres de cases de la present ciutat elegits y los magnífichs consellers sobre lobra de la creu cuberta so es lo que mestre pere ferrer a fet de mes del que staua capitolat y en la trassa y ayxí en presentia del senyor conceler quint los dits mestres demunt dits o uérem y masurárem en presentia del mag^{ch} conceler y trobárem algunes particularitats en augment y benefici de dita obra, so es, los gruiços de tot lambit del dit edefici ser mes gros que no era obligat al respecte de la trasa un quart bo del quall no redunda benefici a la obra : y mes trobam la moll-lura en lo tercer grauó mes alt que fá vn mig ouol del que es polidesa del edefici.

«Item mes trobam huna alquitraua en torn dels pilars dels quatre cantons de dintre ques polidesa y ornament de dit edefici.

«Item mes trobam huna mollura ha modo de entaulament haon comensa la volta que es hus y costum fersen y lo qual la capitulació enarraua fersi hun quadro y an y feta huna mollura, del que nastá mes polida lobra y molt mes gusto.

«Item mes trobam la volta esser mes alta de monteja que no era obligat y es mes beneficii de la obra y fortaleza.

«Item mes trobam tot lo edefici esser mes alt hun pam y mig que

(1) *Notularum*, v. XI, Arxiu Municipal de Barcelona.

per tot albiram se li pot dar per lo demunt dit, ab altres coses son fetes : val cent y sis liures quinse sous y tot lo demunt dit es en eument y benefici de la obra y polidesa de ella : y la present relació férem tots conformes.»

Relata En Bruniquer en sa Rubrica, que, a 17 Febrer 1526, se començá la práctica d'assistir los Obrers de la Ciutat, al soterrament de la ossamenta dels sentenciats en les forques de la Creu Cuberta. Quals despulles s'enterravan al cementiri de Santa Maria del Pí, quina jurisdicció parroquial agafava part de la montanya de Montjuhich, ab la Creu Cuberta inclusive, fins a tocar la jurisdicció de la parroquia de Sants.

Lo Dietari del Consell, en jornada de 4 Abril 1688, manifesta, que, aquesta cristiana práctica, lo clero del Pí, la efectuava procesonalment cada trenta anys. Bonich espectacle donarían en dit lloch la ossamenta dels desgraciats morts a mans de la justícia.

Evolucioná en lo segle XVIII l'indret de Barcelona conegut per Creu-Cuberta. Desde que 's construhí la Ciutadela y les forques s'alçaren en la sua esplanada, se tragueren les que un jorn senyalaven los termes jurisdiccionals de Barcelona y les posades en altres indrets de la Ciutat. Fou llavors que aquell lloch hont s'alçava nostra famosa Creu, perdé son aspecte tétich.

Uns quants anys mes tart, en 1756, s'expropiaren terres per construirhi nou camí, y dotar a la Ciutat d'un passeig mes, que prou falta li'n feya.

Poch temps després y en los volts del 1770, la carretera de la Creu Cuberta, plantada d'arbres y sense transitarhi carros ni carretes, resultá esser lo passeig predilecte de la alta societat barcelonina, quan sortía en cotxe o a cavall. L'Ajuntament havía concertat ab un contratista lo cuidar del pís de dit Passeig y també de la sua arbreda. Comprometentse lo Municipi, a no dexarhi passar les carretes de transport.

Pró en 1781, la falta de vigilancia dels Obrers de la Ciutat, motivá una justificada queixa del contratista d'aquell camí En Bernat Monturiol, qui, en 24 Decembre 1781, deya als regidors, entre altres coses:

Que «le fué concedido al suplicante con Acuerdo del Muy Ilustre Sor. Corregidor, que se le daría al suplicante dos Salvas Guardas que vigilarían dicho Camino todo el discurso del día, para que no transitasen carros ni carretas por el referido Camino. Y como de mucho tiempo á esta parte que se halla dicho Camino sin salva Guarda, ni

nadie que lo zele, ni vigile; de modo que los carramateros hazen tan abuso, que, dentro pocos dias será intransitable.»

... «Por tanto, suplica a V. S. que, atendida la destrucción del referido Camino, único Paseo que se conserva para la Nobleza de esta Ciudad y atendida la pérdida que se le sigue al referido Acentista esperando de que V. S. dará una pronta providencia a fin de omitir el tránsito de dichos carros y destruir las rampas que se han fabricado nuevamente para abusarlo diariamente unos y otros.» (1)

La resolució del Ajuntament fou demanar al Governador Militar ajuda «quien les manifestó, que, el cortísimo número de Tropa que hai actualmente en la Plaza, no le permite el que por ahora destine ni vn soldado para impedir el dicho tránsito de los carros; pero luego que pueda, facilitará el que la tropa lo impida, como lo practicaba mientras lo permitió el estado de la Guarnición de la Plaza; y que en el entretanto, podría, el Ayuntamiento, tener allí algun hombre que se dedicase a ello.»

En conseqüència la Ciutat hi posà un guarda donántli de salari 7 sous y 6 diners diaris. Pró com la interinitat durava y no hi havia consignació, determiná, l'Ajuntament, encargar la vigilancia «a dos Mozos que mantenía el Hospicio de esta Ciudad y ha reformado en el dia manteniéndoles el vso de Armas y del vniforme que vestian de la esquadra llamada del Baile de Valls y dándoles algun subsidio en prueba de su buen servicio». Lo subsidi siguié de quatre sous repartits entre tots dos (16 Janer 1782).

Ab la construcció del passeig de Sant Joan per lo general Lancaster en 1799 (vulgarment conegut per *passeig Nou* y per *Lancastrian*), decaygué la importancia del de la Creu Cuberta. Havía mort totalment en 1824, puix consta, que, les dugues carreteres de la Creu Cuberta estavan intransitables. Ab penes y fatigues sols se'n recompongué una, y fou la que anava al portal del Angel (2). No sabem si aquesta era la que en 1825 la nomenavan «camino bajo de la Cruz cubierta o de las Barraquetas» (3)

Aquest lloch se fortificá per l'exercit francés en la ocupació de Barcelona de l'any 1808. Quines obres feu derrocar, a 30 Agost 1813, lo mateix govern napoleónich, quan maná destruir totes les cases y

(1) *Acuerdos a. 1782* f. 14.

(2) *Acuerdos 1824* f. 1115 y 1289. Arx. Municipal de Barcelona.

(3) Estant intransitable, en 1825, la carretera de les Barraquetes o de la Creu cuberta, pretenia, lo Capitá General, que la Ciutat l'adobés. Y aquesta obiectava correspondre als enginyers militars, que també arreglaven la carretera dels glasis o camí de Ronda (*Acuerdos 1826*, f. 19 y 36.)

demés construccions del voltant de Barcelona, sense per ço, tirar a terra lo sant emblema de la passió de Jesu Christ allí erigit desde lo segle XIV.

La fi de la creu cuberta devém assenyalarla a mitjans del segle XIX. Los constitucionalistes del any 1823 la derrocaren, quan destruïren totes les altres dels camins de nostra Ciutat.

Temerós de que desaparegués, lo director d'Arquitectura posat per la Junta de Comerç, N'Antón Cellés, a qui tant deu nostra cultura pública, en 1824 se dirigí al Ajuntament de Barcelona, demanant-li tornés a erigir «en aquel lugar que ocupaba, ó bien otro, el siempre bello monumento de la Cruz cubierta y en el interín, que V. E. se sirva hacer depositar en parage seguro, las partes ó piedras que tienen tan delicadas molduras, dignas de estudiarse».

Afegia que dita creu era obra «del inmortal arquitecto catalán Blay, autor de la casa de la R¹ Audiencia» (1).

La creu se reedificá, pro no ab la feta per lo mestre Blay, com demanava En Cellés, sino traspasant al lloch de la Creu-cuberta la vella creu que existia al cementiri del Pí, abaxat de nivell y convertit en plassa en aquell mateix temps.

Axís resulta del següent fet. Lo 29 Juliol 1824, l'Ajuntament s'enterá d'un ofici de la Junta d'Obra del Pí, del dia 26 del mateix mes y any, en que accedí «a franquear a S. E. las piedras que componian la cruz de su dirruído sementerio, para colocarla interinamente, en el paraje donde ecsistia el monumento de la Cruz cubierta». Acordant per consequent nostre Municipi, «que los S. S. Obreros cuyden de que se coloque la que se ofrece en el local que ocupaba la Cruz cubierta» (2).

De que en l'any 1824 se colocá la creu, s'encarregá de comunicarho a les venideres generacions, una inscripció lapidaria, posada en la metexa, y que textualment copiada deya: (3)

Monumento que erigido por la piedad barcelonesa en MDLXXV, respetado en la guerra de la Independencia, asoló el furor revolucionario en MDCCCXXIII Reinando Fernando VII el Deseado Q. D. G. restablece el Ayuntamiento real y perpetuo de la ciudad de Barcelona en MDCCCXXIV.

La sua reedificació del 1824, se suposa que's verificaria sense lo característich baldaquí que tanta renomada li valgué, a judicar

(1) *Obreria. Varios*, Arx. Municipal de Barcelona.

(2) *Acuerdos 1824 f. 714*. Arx. Municipal de Barcelona.

(3) Antoni Aymar y Puig, *Recuerdos de Barcelona*, publicat al *Correo Catalán* del 1 Octubre 1907.

d'un dibuix degut al professor de perspectiva Onofre Alzamora, de que'ns parla lo predit Sr. Aymar.

Pro l'Ajuntament del 1824 volia rehedificarhi lo baldaquí d'una manera completa. A quin efecte la Junta d'Obreria encarregá a un arquitecte per nosaltres desconegut, pró que bé podría esser lo propri Cellés, dos projectes de creu cuberta, hu d'ells en consonancia ab l'estil neo-clássich, segons era la creu y edícul construïts en 1573 que recorda la de Jaca. Lo segon projecte era de major senzillés, a fi de que costés menys la sua construcció.

Los Regidors Obrers presentaren abdós projectes al Ajuntament, acompanyantlos del ofici que's continua:

«Excmo. Sr. — Eleva a V. E. la Junta de Obras los dos diseños que ha dispuesto delinear, tanto en su plano, como en su perfil, para cubrir la Cruz conocida con el nombre de cubierta, que fué derribada por disposición del Gobierno llamado constitucional, a fin de que V. E. se sirba aprobar qual de los dos debería realizarse, no obstante de que la Junta opina debería V. E. adaptar el de num.º 2, en razón de que el de num.º 1 es de doble coste. — Barcelona 17 Octubre de 1824. — M. de Gironella. Rafael de Esteve. De Sentmenat.»

L'Ajuntament, lo 26 Octubre 1824, acordá «se suspenda el aprobar el diseño á tenor del que debe reedificarse la cubierta de la Cruz conocida por cubierta, que fué demolida por el Gobierno constitucional, respecto que, la falta de fondos, no le permite comprometerse á los gastos que por ella debieran hacerse, insertándose aquí el dictamen y modelos que al efecto ha presentado la Junta de Obras» (1).

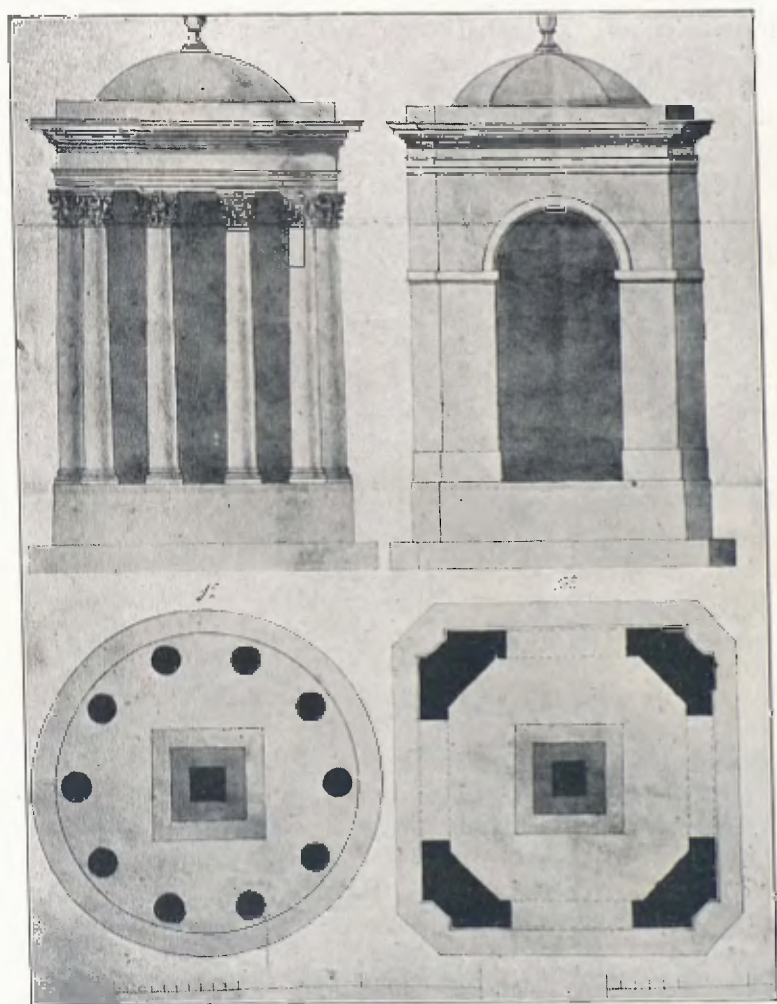
No'ns ha estat possible averiguar lo possitiu resultat d'aytal projecte. Sembla lo mes probable, que, una vegada erigida la creu sense baldaquí, aquest ja no's possaria mes (2). Majorment si's té en compte lo que havem dit a proposit del dibuix de N'Alzamora.

De totes maneres la existencia del projecte oficial de la nova Creu Cuberta del 1824, te per nosaltres la mateixa importancia que si s'hagués construït. Puix nos ilustra sobre la manera com entenían sa reedificació la Junta d'Obres de l'Ajuntament y los que la dirigían en calitat de técnichs.

Judica lo diligent investigador de les coses de Barcelona Sr. Ay-

(1) *Acuerdos 1824 f. 1071, 1073 y 1079.*

(2) 1825 (9 Setembre). Se paga al mestre Mas y Vila lo treball de «recomponer y reponer la cruz conocida por cubierta aumentándola toda la solidez posible a la que antes tenia a fin de resguardarla de toda intemperie y gentes mal intencionadas» (*Acuerdos 1825 f. 784*).

DOS PROJECTES PRESENTATS AL AJUNTAMENT EN 1824
 PER RESTAURACIÓ DE LA CREU CUBERTA

mar, que la total desaparició de la creu cuberta s'efectuaria per los anys de 1850.

Avuy tot ha passat : les forques, la creu, lo passeig, los hostals franchs immediats a ella. Lo creximent de la Ciutat Nova ho ha absorbit, fentnos desapareixer moltes de les caracteristiques de les épokes anteriors. Sols la persistencia de la tradició urbana, que hauria d'esser intangible en les ciutats de vella historia com Barcelona, continuarà conservant, per segles, lo recort de son nom, en un carrer que s'ha format prop del lloch hont erigiren la Creu Cuberta. Ho vehem ab altres noms d'igual caracter que encara perduren tot hi haver transcorrit mil anys o més, de la causa que motivá llur denominació popular.

Pláume retreure'n alguns.

Recorda a la generació vuytcentista la *Rambla* nom alarb del areny o riera que discorría no lluny de les muralles, quan los franchs les conqueriren. De la decena centuria arrenca lo *Rego-mir* portal immediat al rech o cequia del Comte Mir. Un arrabal o *Boria* originat per la milenar carretera romana y que's formá en lo segle XI junt al mercadal es avuy lo carrer del mateix nom. La vía *Corrible* o camí de ronda en la muralla romana, se conserva com en la dotzena centuria en la *Corribia*. La porta de la muralla de la Rambla, començada per Jaume I y hont aquella generació hi clavá les mides oficials de ferre, per servey dels ciutadans, es encara recordada en la Porta-Ferriça. Los Consellers tretzecentistes derrocant alberchs formaren una nova plaça al peu de les torres ardiaconals que nosaltres persistim en dirli *Plaça Nova*. Los tapiners o sabaters, instalats en lo carrer de Sots lo Palau, li donaren en lo segle XV lo nom de *Tapineria* que encara porta.

Y prou, puix ara son massa moderns altres recorts consemblants, que aniriam trovant d'aquí y d'allí de la Ciutat, com fites imborrables que persistexen en comprovar fets oblidats.

¿Perque los catalans nos havem de dexar portar de la inconsciencia rompent ab nostres tradicions seculars y inventant novitats perturbadores? ¿Tenim necessitat d'imitar la conducta dels pobles sense tradició, ni historia, hont tot lo que tenen los hi es importat y que tant facilment se llencen (no sempre de bona gana) a tota mena de cambis y mutacions?

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

IMATGES I CAPELLES DE VEÏNAT

PLAÇA NOVA : *Sant Roc*. (Continuació.) — Entretant anà acostant-se l'any 1651. Apenes començat, se presentà una epidemia de les més terribles que han desolat la nostra ciutat. El contagi era tant horrorós, que fins per aturar-lo s'acudí al recurs que per la Setmana Santa restessin tancades les esglésies. I la propagació fou tant gran com fou duradera. Aleshores els veïns i circumveïns de la plaça Nova es fixaren en lo que havien deixat decaure aquella confraria de Sant Roc, i, confiats en aquest son antic protector, tractaren de revifar-la. Així fou com, reunits tots el dia 18 del mes d'abril del mateix any, estigueren concordes i conformes en la cosa. I deliberaren que als 15 del mes d'agost, vigília de la diada de Sant Roc, com abans se feia, es guarnís la seva capella de la plaça Nova, i que l'endemà, a més de la veneració que es fes al dit sant en aquella cantonada del carrer dels Boters, se li consagrés amb el millor llumíment i ornamentació una festa, a l'església, abans referida, de Santa Eulària de Mèrida, en agraïment dels favors fins aleshores rebuts, que no eren per a ésser oblidats, i (per què no dir-ho?) els quals s'esperaven obtenir de nou en aquelles angunioses circumstancies en que es trobaven tots els barcelonins.

En virtut d'aquella determinació, els veïns confreres de la plaça Nova continuaren celebrant la festa de Sant Roc, al mateix temps que a la propria plaça, a l'església aquella que hi havia fóra el portal Nou; fins que per allà l'any 1714, amb motiu d'aquell setge tant memorable que sofri Barcelona i que, si fou victoriós per a les tropes de Felip V, fou encara més gloriós per als defensors de la ciutat vençuda, fou aquella parroquial derruïda.

Després d'aquella data els veïns de que es tracta continuaren sostenint la confraria i tributant tots els anys, en l'oportuna diada, culte al seu advocat i defensor celestial a la plaça Nova i en una capella dels claustres de la Catedral, que és la dedicada a la Mare-de-Déu de la Penya, on encara es venera una imatge de Sant Roc que data del 1625, època en que fou construït el retaule que està sobre l'altar. Dita imatge, sigui dit de passada, està avui dia tant descuidada, que ningú se'n recorda ni per a cremar-li el llum d'una llantia el dia de la festa corresponent.

Allí, amb assistència de sos prohoms i confreres, celebrava la confraria de que es tracta els solemnes oficis i les misses corresponents,

tots els anys; i anant en augment la devoció, i essent cada any major la concurrencia, com és de suposar, tota vegada que devia haver augmentat el nombre dels confreres, perquè també s'havia augmentat el dels veïns de la barriada amb cases de tres i quatre pisos que s'havien anat construint, quan no per altres motius que no es diuen, determinaren els confreres transferir els cultes que celebraven en els claustres de la Seu a l'església propera de Sant Sever. En aquesta església, la festa de Sant Roc per la confraria de veïns i circumveïns de la plaça Nova, no es concretà a l'ofici, sermó i misses del matí, sinó que també s'hi celebrava una funció durant la tarda del mateix dia 16 d'agost, a més d'aniversari en sufragi de l'ànima dels confreres difunts.

Havent-se construït entre les dues torres que hi ha a l'entrada del carrer del Bisbe un arc d'arquitectura conforme a l'estil que es feia en el segle XVII, en substitució de l'antic que hi havia i que probablement recordava l'època del comte Borrell, aquells dies que esdevingueren després de la derrota d'Almançor, en que fou precis reconstruir aquella fortificació que guardava la primitiva Barcelona senyorial, a 23 de maig del 1690; la confraria de que anem tractant sol·licità, del batlle general, permís per a col·locar l'imatge de Sant Roc en una especie de galeria oberta que hi havia sobre la susdita arcada (i que, en la part corresponent al dintre del ja citat carrer del Bisbe, indubtablement ja presentaria als anants i vinents per aquella via la visió d'una imatge de la Mare-de-Déu, en virtut de la qual aquell portal se nomenà de la Mare-de-Déu de Gracia), i lo sol·licitat fou concedit. Així fou com l'imatge del sant patró d'aquell veïnat, que de la cantonada del carrer dels Boters, un cop allí establerta l'adrogueria d'en Sagarra, havia sigut traslladada a una capelleta que s'havia obert en el mur de la torre propera a la casa del Ardiaca major de la Seu, aleshores passà a ocupar-ne una altra que s'arreglà en la sobre referida galeria del repetit arc o volta.

Com que la tal galeria resultava un xic espaiosa, la veneració que aquell veïnat tributava al seu protector adquirí un caràcter accentuadament més religiós, sobretot des d'aquell temps en que Carles III donà un decret prohibint les festes públiques que, sots pretext de celebrar la diada d'un determinat sant o d'alguna de les festes de la Verge Maria, s'efectuaven a l'aire lliure en carrers i places. Així fou que en aquell enlaira local on Sant Roc tenia un altar convenientment disposat, el dia 16 del mes d'agost de tots els anys, durant' el matí, se celebraven misses resades; de manera que els devots del gloriós pelegrí podien oir el sant sacrifici des de la plaça, i la majoria o bona part dels veïns des de la llur casa. I, essent al vespre, amb major llumi-

naria, hi havia en aquella capella rosari cantat i el cant dels populars *Geigs* en lloança del sant, que amb fervorós entusiasme corejava la munió de gent que omplia la plaça. Aquesta pràctica durà, fóra dels sis anys de dominació napoleònica, fins al 1822, en que els constitucionals que regien la ciutat determinaren tirar a terra la volta o arcada referida, com també enderrocaren la que existia al cap-davall de la baixada de la Presó, a la plaça de l'Angel. Nosaltres havem conegut encara qui havia oït missa a la plaça Nova en la diada de Sant Roc.

Un cop un pintor italià, el nom del qual no ha retingut la memoria dels sobrevivents, hagué decorat amb frescos, que de dia en dia ara van desapareixent del tot, els plafons del cos d'edifici del palau episcopal que va fer aixecar a la plaça de que es tracta el bisbe fra Eustaqui d'Azara, els confreres de Sant Roc se sentiren estimulats a decorar pictòricament la galeria-capella referida, tant en l'interior com en lo extern, així com també les dues torres laterals, també retretes, en la part més propera a aquella. A la torre de la dreta, en un plafó bastant gran, fou representada l'imatge del mateix Sant Roc en actitud de pregar a Déu per la salut d'uns pobres empestats. Era una pintura que recordem perfectament, la qual se feia ben recomanable per la brillantor de son colorit, per la correcció del seu dibuix i per l'elegancia d'estil que en tots els seus detalls la revestia i caracteritzava. Lo que no recordem és una quarteta que, en forma d'inscripció d'una làpida figurada, en la part inferior del tal fresc hi havia, i que més d'un cop havíem llegit i tornat a llegir quan no teníem gaires anys. Tal era l'assumpte que s'oferia en la torre adorsada a la que fou casa de l'Ardiaca i en la qual ara té son estatge el Col·legi d'Advocats. En la colateral, la propera a la casa del Bisbe, s'hi havia representat, seguint el mateix estil, l'imatge de la Mare-de-Déu de la Victoria, com a ésser la patrona dels bastaixos de la plaça Nova, els quals tenien allí, en aquell recó, llur punt de parada per a anar-los a cercar tot aquell qui hagués de menester llurs serveis per a traslladar de l'un punt a l'altre algún objecte voluminós i pesant. Aquesta altra pintura no fou tant resistent com la mentada abans, car l'humitat que traspuen continuament els carreus d'aquella construcció la van malmetre molt més aviat de lo que havia de conservar-se.

A l'ésser enderrocada aquell arc o volta, l'imatge del protector d'aquells veïns i circumveïns fou depositada a l'esglesia que sots el patrocini de la Mare-de-Déu de l'Esperança tenien establerta els clergues teatins o de Sant Gaietà a la plaça de Santa Agna, cantonada al carrer del Governador abans, i d'en Duràn i Bas actualment. Allí estigué fins a l'any 1835, en que, un cop decretada la supressió de les

ordres regulars a Espanya, fou tancada aquella església conventual. Des d'aquella època fins a l'any 1840 degué estar depositada a casa d'algun veí confrare. Però des d'aquesta última data el Capítol catedral tingué la bona voluntat de donar-li acolliment a la Seu, i li fou destinat lloc a l'arreconada capella dels Sants metges Cosme i Damià, que és la més propera a la portada de l'antiga sala capitular, utilitzada com a capella del Santíssim Sagrament des de fa un parell de cents anys.

Allí estigué, molt abandonada, l'imatge venerada pels veïns de la plaça Nova. Passaren anys enters sens que l'il·luminés altra llum que la claror del dia i la de les nits serenes, sense oir altres paraules que les de les converses dels que transitaven per sota aquelles artístiques voltes claustrals, o la xerrameca dels desvagats *proprietaris* que en aquells temps, asseguts en aquells pedriços immediats a la tal capella, concorrien diàriament a arreglar l'Espanya. Sens dubte, els que més aprop se li acostaven, an aquell Sant Roc, eren els gats, que aleshores en major nombre que en els nostres dies recorrien aquell sagrat recinte, perquè entre els barcelonins hi havia estesa la mania que, fent nosa, a casa, un gat, no hi havia altra solució que portar-lo a la Catedral, «fent-lo canonge».

Durant aquells anys, en que tant abandonada estigué aquella figura del sant pelegrí, no cal dir que tampoc se li féu la festa tradicional a la plaça. Fins per allà l'any 1860 no es desensopiren aquells veïns en qüestió de revifar la consuetudinària pràctica, en vista que en altres barris de la ciutat se reanimava l'esperit públic en la restauració de les festes patronals dels carrers.

Si mal no recordem, en els anys 1863 i 1864 els veïns de la plaça Nova i sos voltants es distingiren força en celebrar la propria. En l'últim any no guarniren la capella en aquella reconada, sinó que l'arreglaren al mig de la plaça, combinant-la amb grans biombres de fusta i tela pintada, de manera que semblava un monument fet a quatre vents. Però no es guarní cap més any, per raó d'haver-hi hagut qui tingué el mal gust de deixar aquells biombres als veïns de la plaça Reial, que en l'any següent se proposaren fer la competència als del Born amb un Carnaval propi i, amb aquells armatostos al peu de l'estatua de guix de Ferràn *el Catòlic*, guarniren l'estada del seu Carnestoltes, després de lo qual el veïnat de la plaça Nova no volgué muntar altre cop aquell aparell que havia servit per a l'exhibició de tant bell *personatge*.

Aquell fet contribuí, sens dubte, a que la festa que en pocs anys s'havia expansionat notoriament, en lloc de prosperar cada any més, decandís de manera tal, que en 1865, amb tot i haver-hi el còlera,

com queda indicat ja més amunt, fos ben insignificant el guarniment de la capelleta del Sant, l'estada de l'imatge del qual, en aquell temps, no hi era continua, car, fòra des de la vigília de la festa fins al dia de la cap vuitada, restava amagada a casa del veí a qui se n'havia fet depositari.

Lo que hi hagué, sí, que, havent-se declarat oficialment l'existència del dit còlera, el Capítol catedral, recordant-se del valiment de Sant Roc en períodes de mals epidèmics o contagiosos, i fent memòria d'aquella imatge que els veïns de la plaça Nova, vint-i-cinc anys enrera, havien depositat a la capella de Sant Cosme i Sant Damià, a 21 d'agost prengué l'acord de traslladar-la adins del temple Catedral, per lo qual, donant-se força efectiva an aquell acord, aquell mateix dia fou col·locada a la capella de Sant Gregori, i des de l'endemà fins al primer del pròxim setembre celebrà el Capítol festa matinal en aquell altar a costes pròpies, i, des del dia 21 del mateix agost fins al 28 d'octubre, dia anterior al en que es cantà el Te-Deum per haver desaparegut de la ciutat aquella plaga terrible, es dedicà a Sant Roc, en aquella capella de dins la santa església, una novena i un seguici de cinquanta-set dies de gràcia en súplica que interposés son protectorat en favor de sos devots davant l'Altíssim. Amb aquella ocasió es reorganitzà la disolta confraria, que ja no fou solament de veïns i circum-veïns de la plaça Nova, com havia sigut, sinó de devots de Sant Roc generalment.

Durant la febre groga que desolà aquesta capital, els veïns susdits tingueren permanent, en la capelleta de la torre adorsada a la casa antiga de l'Ardiaca i que havia passat a ésser pròpia de D. Tomàs Altamira i des d'aquella altra època calamitosa ha continuat ocupant-la, l'imatge que tal vegada ja havia ocupat la del cantó del carrer dels Boters, i no se n'ha mogut mai més, rebent tots els anys la tradicional veneració i popular culte tradicional.

Així anà esdevenint, després de l'un any i altre, el de 1884; i, en vista que el còlera es presentava a delmar la ciutat de Barcelona amb un nombre no escàs de víctimes, els veïns de la plaça Nova, junt amb els habitants dels carrers que hi aflueixen, reanimaren més llur devoció a l'antic protector de la barriada, i donaren a la festa anyal un esplendor que feia molts anys no havia tingut. Des d'aleshores ençà l'entusiasme d'aquells estadants de la Barcelona vella no ha minvat, sinó que ha crescut de tal manera, que el dia 16 d'agost està assenyalat en el calendari barceloní modern d'una manera especial, i cada any és a Barcelona, en tal diada, Sant Roc, per la festa que en honor seu a la plaça Nova se celebra.

PUBLICACIONS REBUDES

(QUART TRIMESTRE DE 1914)

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras. Barcelona. (Juliol a Setembre.) — Joaquim Miret i Sans : *Los noms personals y geogràfics de la encontrada de Terrassa en los siglos x.^o i xi.^o* (Continuació.) — Ernest Moliné i Brasés : *Receptari de Micer Johan.* (Acabament.) — J. Jordán de Urríes i Azara : *La política exterior de Alfons III d'Aragón.* (Continuació.) — Dr. Gumersindo Alabart, pvre. : *Exposició sobre lo llibre «De Civitate Dei» de Sant Agustí.* (Continuació.)

Memorias de la R. A. de Ciencias y Artes de Barcelona.

Vol. XI, núm. 12. — Dr. D. Paulino Castells Vidal : *La Estrofoide y el problema del bitar circular.*

Vol. XI, núm. 13. — R. P. Longinos Navás, S. J. : *Neurópteros nuevos o poco conocidos* (tercera serie).

Vol. XI, núm. 14. — D. José M.ª Bartrina y Capella : *Las construcciones geométricas.*

Vol. XI, núm. 15. — H. Olivier : *De Biatorellis Europaeis Brevis Commentatio. Distributio geographica.*

Vol. XI, núm. 16. — D. Fernando Tallada : *Consideraciones acerca del espacio.*

Vol. XI, núm. 17. — D. Guillermo J. de Guillén García : *Las propiedades físicas de los cuerpos inorgánicos a muy bajas temperaturas.*

Vol. XI, núm. 18. — Dr. Santiago Ramón y Cajal : *Sobre un nuevo proceder de coloración de la neuroglia.*

Vol. XI, núm. 19. — Ilmo. Sr. D. Luis Mariano Vidal : *Nota paleontológica sobre el silúrico superior del Pirineo catalán.*

Revue Catalane. — Joan de Giorgio i Vitelli : *Setembre.* — J. Delpont : *Les Catalans en pays de Fenouillet.* — J. Borateu : *Gloria catalana.*

Bulletin Pyrénéen. Pau. (Setembre-Octubre.) — Louis Rouch : *Dans la Haute-Ariège.* — H. Durand : *La Fache et quelques flâneries pour y arriver.* — M. B. : *Le Pic Mayouret.* — Comte de Saint-Saud : *Légende de la Blotière et Roussel.* — *Chronique.*

Bulletin Pyrénéen. Pau. (Novembre-Desembre.) — Alphonse Meillon : *L'Ecole de la Montagne et ses vertus militaires.* — R. M. : *Les Pyrénées et l'Allemagne.* — L. R. : *Errata.* — Louis Rouch : *Pyrénées ignorées : La Vallée de Mourguillon.* — Comte de Saint-Saud : *Légende de la Blotière et Roussel.*

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones. Madrid. (Tercer trimestre 1914.) — Pelayo Quintero : *Necrópolis ante-romana de Cádiz.* — Elías Tormo : *La Inmaculada y el arte español.* — D. Francisco J. Sanches Cantón : *Los Pintores de cámara de los reyes de España.*

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones. Valladolid. (Octubre.) — Elías

- Tormo : *Un gran pintor vallisoletano, D. Antonio de Pereda.* (Continuació.) — D. Pedro Beroqui : *Adiciones y correcciones al Catálogo del Museo del Prado.* (Acabament.) — D. C. García Valladolid y D. Juan Agapito y Revista : *Una estatua enterrada.* — D. Narciso Alonso Cortés : *La Fastiginia* (continuació), por Pinheiro da Veiga, (Traducció.) — D. Pedro Alcántara : *Libro de curiosidades relativas a Valladolid.* (1807-1831.) (Continuació.)
- Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones. Valladolid. (Novembre.) — Juan Agapito : *Estancia provisional de Santa Teresa de Jesús en el palacio del secretario Cobos en Valladolid.* — D. Elías Tormo : *Un gran pintor vallisoletano, D. Antonio de Pereda.* (Continuació.) — D. Pedro Beroqui : *Adiciones y correcciones al Catálogo del Museo del Prado.* (Continuació.) — D. Narciso Alonso : *La Fastiginia* (continuació), por Pinheiro da Veiga. — D. Narciso Alonso : *Catálogo de periódicos vallisoletanos.*
- Revista de Menorca. Mahón. (Octubre.) — *La duquesa de Orleans.* (Traducció del capítol X.) (Continuació.) — *Bibliografía.* — *Observaciones meteorológicas de septiembre.* — Mauricio Hernández Ponseti : *Francesch Camps Mercadal.* — *Folk-lore menorquí.* — *De la pagesia.* (Continuació.)
- Revista de Menorca. Mahón. (Novembre.) — D. Pedro M. Cardona y Prieto : *Ensayo de valoración actual estratégica y táctica del puerto de Mahón.* — *La duquesa de Orleans.* (Traducció del capítol X.) (Acabament.) — M. : *La lluvia en octubre último.*
- Boletín de la Real Sociedad Geográfica. Revista de Geografía Colonial y Mercantil. Madrid. (Setembre.) — Pío Suárez-Inclán : *Los Picos de Europa y de Tres Aguas. Su hidrografía.* — Odón de Buen : *El Instituto Español de Oceanografía.* — E. Contamine de Latour : *El Brasil : movimiento marítimo y fluvial.* — Vicente Martínez-Risco : *Castro Caldetas. Monografía geográfica.* — Rodolfo R. Schuller : *El mapa portugués más antiguo del Brasil.* — *Crónica geográfica.*
- Vida Cristiana. Abadía de Montserrat. (Advent 1914. Núm. 1.) — Rvdm. P. Abat : *Salutació.* — La Redacció : *In ædificationem Corporis Christi.* — Gregori M.ª Suñol, O. S. B. : *En nom del Pare...* — Josep M.ª Baranera : *El nostre símbol.* — Lluís Millet : *El cant en la litúrgia.* — Antoni Grieras : *Desembre-Advent.* — Moisès Alujas : *El Bisbe i sos diocesans.* — Josep Tarré : *De l'Advent.* — Lluís Carreras : *Pius X, Benet XV.* — *Crónica romana.* — *El Congrés Litúrgic de Montserrat.*
- Butlletí del Centre Excursionista de Vich. (Núm. XI.) — B. G. : *Notes pel rectorologi de Gurb.* — J. Vilaró i Grieras, pvre. : *La baronia del Brull.* — R. de Vilanova i de Roselló : *Notes històriques.* — *La família Balenyà.* — J. G. i C., pvre. : *Genealogia de la casa Altarriba de Sant Julià de Vilatorrada.* — *Notes de l'Arxiu.*
- Bulletin Hispanique. Bordeaux. (Octubre-Desembre.) — G. Cirot : *Lorenzo de Padilla et la pseudo-histoire.* — E. Mete : *Sonetti spagnuoli tradutti in italiano.* — E. Pérez Pastor : *Nuevos datos acerca del histrionismo español en los siglos XVI y XVII.* — *Bibliographie.* — *Chronique.*

S'han rebut, a més, les següents publicacions:

Hojas selectas. (Quart trimestre.)

O Instituto. Coimbra. (Setembre-Octubre-Novembre.)

Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.

La Alhambra. Granada.

Mitteilungen des Deutschen und Osterreichischen Alpenvereins. (Octubre-Novembre.)

Boletín Arqueológico. Tarragona. (Setembre-Octubre.)

Estudios Franciscanos.

Revista Monserratina.

Notaría.

Revue des Langues Romanes. (Juny-Setembre.)

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. (Nòvembre.)

Revista Musical Catalana.

Il Rosario e La Nuova Pompei. (Setembre-Octubre.)

L'Escursionista. Torino. (Desembre.)

Appatachia. Boston. (Octubre.)

Boletín de la Real Academia de la Historia.

Bulletin de la Société Neuchâteloise de Géographie. Neuchâtel. (Vol. XXIII.)

CRÒNICA DEL CENTRE

DESEMBRE DE 1914

SOCIS ENTRATS DURANT EL DARRER TRIMESTRE DE 1914

Josep Moreto Uyá. — Josep Serrats Ros. — Marià Espar Boquer. — Manel Gramunt Puig. — Joan Gandol Galí. — Enric Sanch Català. — Salvador Filella Bragós. — Josep Pedemonte. — Juli Ruiz. — Josep M.ª Batista Roca. — Tomàs Suaña Esteve. — Josep Noguera Julià. — A. Campanyà. — Sebastià Badosa Casanovas. — Emili Turc. — Eusebi Turc. — Antò Ballart Llorens. — Felicià Casanovas Bosch. — Lluís Matutano. — Josep Rivas Peras. — Andreu Sarrà Laberts.

EXCURSIONS I VISITES

La Secció de Fotografia efectuà, el dia 6 del corrent, una excursió als pobles de Beguda Alta, Masquefa i Piera. El dia 13, també per la propria Secció, se n'organitzà així mateix una de mig dia als veïns pobles de Molins de Rei i Cervelló. Finalment, el dia 20, una altra a Sant Celoni, Vallgorguina i Arenys de Mar, per Olzinelles i Coll sa Creu. A totes elles hi assistiren bon nombre de concorrents, havent sigut els resultats ben profitosos, pels variats clixés que s'aconseguien de tant poètics llocs.

També la Secció de Sports de Muntanya celebrà amb èxit, malgrat l'incl-

mencia del temps, la cursa de resistència que tenia anunciada per al dia 20 a la muntanya de Sant Llorenç del Munt. Felicitem a la Secció organitzadora pel bon encert i l'ordre que regnaren en tots els actes, essent això motiu de no haver-se hagut de registrar cap incident desagradable ni desgraciat.

També els consocis J. Hoerig i C. Viscarri, junt amb altres amics, efectuaren, els dies de Nadal i Sant Esteve, una excursió pels nostres Pireneus, establint el vivac en el santuari de Nuria. Després de practicar alguns sports de neu, retornaren, el dia de Sant Esteve, a Ribes, satisfets d'aquella agradosa excursió pirenenca.

Igualment la Secció de Geologia i Geografia efectuà, els dies 25, 26 i 27 del corrent, en interessantíssima excursió, un recorregut de l'explanació general per al ferro-carril transpirenenc «Ripoll-Puigcerdà-Ax», visitant les obres de major importància que s'hi estan fent, i d'una manera particular l'avançada perforació del túnel de Tosses, de 3'600 quilometres.

Profitoses foren les ensenyances que van treure de dit recorregut els excursionistes que hi assistiren.

SESSIONS I CONFERENCIES

El dia 4 de l'actual, el nostre president, D. César A. Torras, amb l'eloqüència a que ens té acostumats, féu la ressenya d'una excursió a Organyà, Serra Seca i Serra de la Llena, Odeu i Cambrils.

El dia 11, el nostre distingit consoci i ferm excursionista Mn. Jaume Oliveras, començà la narració *Per les crestes del massiu pirenenc des de Capdella a les Malèides*; excursió que seguí explicant el dia 18. Projectà formoses i interessants fotografies, les quals eren rebudes amb mostres d'aprovació i contentament per part dels assistents a tant interessants conferencies.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

El nostre bon amic D. Pelegrí Casades i Gramatxes ha vingut continuant durant aquest mes les seves interessants conferencies d'Arqueologia. Veus-aquí el seu resum-programa:

Dia 7. III conversa d'Arqueologia cristiana : Les catacombres. — L'objecte. — Origen. — Disposició. — Sepultures privades o familiars. — Emplaçament de les catacombres. — No són els *arenaris*. — Caràcter legal dels llocs d'enterrament. — *Arcæ*. — Idea històrica de les catacombres en llur primer període (segles I i II).

Dia 14. IV conversa : Importància donada als enterraments. — Sa causa. — Els constructors de les catacombres. — Els *fossores*. — Descripció de les principals catacombres romanes. — Caràcter legal dels llocs d'inhumació.

Dia 22. V conversa : Caràcter monumental dels cementiris subterranis. — Aspecte de les catacombres en llurs tres èpoques. — *Fioles*, etc. (objectes de vidre).

Dia 28. VI conversa : Simbologia en les catacombres. — Valor del simbolisme en els primers segles de l'Església. — Tipus principals. — L'objecte significat. — Examen d'exemplars.

NOVES

UNA CONTESTACIÓ. — Sa Il·lma. l'Excm. Sr. D. Antolín López Peláez, arquebisbe de Tarragona, es fa cada dia més acreedor del voler i de l'admiració de tots els bons catalans aimadors de llur terra nadiua. Després de crear en son Seminari càtedres d'Historia de Catalunya i Dret català, d'organitzar el Museu Arquebisbal amb un interès digne de tota lloança, es disposa, mitjançant l'ajuda i cooperació dels demés prelatos de les diòcesis de Catalunya, a fer actives gestions en pro de la conservació i restauració de l'antiga Seu de la ciutat lleidatana. El CENTRE EXCURSIONISTA li adreça, amb tal motiu, calorosa felicitació, havent-nos honorat amb la següent resposta: «El Arzobispo de Tarragona saluda afectuosamente al Centro Excursionista de Cataluña y le participa su agradecimiento por la honrosa enhorabuena que le servirá de estímulo para seguir cumpliendo sus deberes. D. Antolín López... etc.» Lo qual, amb vera satisfacció, posem en concixement dels nostres lectors i en honor de tant dignísim prelat.

OFICI DE MERCÈS. — També la Junta Directiva féu una visita al nou bisbe de Barcelona per a oferir-li sos respectes i a l'ensems notificar-li que, segons prescripció reglamentaria, quedava nomenat soci honorari del CENTRE. Fou rebuda amb proves de molt afecte i consideració, oferint ajudar-nos, en tot quant d'ell depengui, per a la conservació dels monuments religiosos d'aquesta diòcesi. Poc dies després rebérem la comunicació que seguidament transcrivim: «Agraeixo molt profundament l'acord de la Junta Directiva d'aquest Centre Excursionista nomenant-me soci honorari del mateix. — Aprofito l'oportunitat per reiterar a V. i demés companys de Junta les més expressives gracies per l'atenció, enviant-los-hi el testimoni del meu apreci i consideració personal més distingida. — Déu lo guard molts anys. — Barcelona, 17 de Desembre de 1914. — El Obispo de Barcelona. — Sr. President del «Centre Excursionista de Catalunya».

NOVES TRISTES. — Durant aquest trimestre, el nostre consoci, ex-secretari del CENTRE, D. Ceferí Rocafort, ha passat pel greu dolor de perdre, després de penosa malaltia, la seva mare.

Igualment, a l'ex-vocal de la Directiva D. Joan Rosals, li ha arrabaçat la mort la seva esposa, D.ª Joaquina Rosal, víctima de la traïdora malaltia que ha vingut flagellant la nostra Barcelona.

I, per últim, el nostre consoci i ex-secretari de l'entitat D. Fidenci Kirchner, ha perdut, per la mateixa causa, la seva germana, Srta. Orosia, a la millor flor de l'edat.

A tots, pels quals sentim vives simpaties, els ha demostrat la Junta Directiva el seu condol per medi de sentida comunicació, havent assistit a l'acte de l'enterrament bon nombre d'amics, testimoniant així la pena de que tots estàvem posseïts.

NOTA. — Com veuràn els nostres lectors, en aquest número comencen a anunciar-se, en el lloc corresponent, tots els hotels i fondes adscrites al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i que estan disposats a fer rebaixes als socis en llurs estades.

Cada mes s'hi aniran afegint les adhesions que es vagin rebent.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

INDEX ALFABÈTIC

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES)

NOMS PROPRIIS

- A**
Adroer, Ignasi, 66, 162
Agapito, Joan, 337
Agapito i Reville, J., 158
Agell, Francisco, 270
Aguilar, Francesc, 53
Aguiló, Marià, 53
Alabart, Gumersindo, 155, 245, 336
Alamany, Francesc, 310
Alart, 156
Albafull, 122
Alcántara, Pedro, 337
Alcobé i Trenas, Eduard, 245
Alcové, Antoni M.^a, 246
Alentorn, Eduard, 39, 209
Alfarràs (Marquès de), 77
Alfons el Noble, rei, 58
Aliataus, 198
Ali-ben Jusut, califa, 200
Almançor, 332
Almera, Dr., 164
Almonte, Enric, 246
Alonso, Narciso, 337
Alonso Cortés, Narciso, 158, 337
Alòs, Josep M.^a, 213
Alsina, Joaquim, 65, 267
Altamira, Tomàs, 335
Alujas, Moisès, 337
Alzamora, Onofre, 328
Amat, Josep, 39
Amat, Mercè, 39
Ambròs, 70
Amigó García, Narcís, 163
Amilcar, 197
Andreu Alabedra, Artur, 162
Anfós, rei, 180
Arabi, 203
Arabia i Solanas, 278
Arco (del), R., 158
Arderiu, Enric, 122, 276
Aragonès, Jacint, 163
Ariso Sanjurjo, Joaquim, 247
Armangué, 39
Artigas Amat, Josep M.^a, 39, 76
Arús (de), Fèlix, 65
Arruga, Armengol, 162
Asdrubal, 197
Aucade, J., 156
Aulestia, Antoni, 278
Aurich Casas, Miquel, 163
Avicena, 200
Avilo i Otero, Manuel, 53
Aymar, 328

B
Badosa Guardiola, Pere, 76
Badosa, Sebastià, 338
Badrinas Benvingut, Miquel, 162
Badua, F., 155
Balaguer, Víctor, 52
Balanzat, 203
Balart, 122
Ballarín Guarro, Manel, 162
Ballaró, Josep, 53
Ballart, Antò, 338
Ballés, Lluïsa, 162
Baqué, Francesc, 77, 287
Baraibar, F., 157
Barceló i Caymaris, F., 246
Barallat, Heribert, 278

- Baranera, Josep M.^a, 337
 Barrie, 39
 Barrios, Benet, 246
 Bas, Cristòfol, 213
 Bassegoda, Pere, 66,
 Bartrina i Capella, Josep, 336
 Bayar, 199
 Bayarri i Domingo, 162
 Begaleli, 155
 Behmüller, Conrad, 76
 Beltràn i Ròzpide, R., 157
 Beltri Cots, Concepció, 76
 Beraldi, Henri, 156, 246
 Bergue, P., 156
 Berenguer (Arquebisbe), 180, 200
 Berenguer IV, Ramón (Comte), 166
 Berogui, Pedro, 337
 Bertrand, 30, 138, 191
 Bisbal Risaura, Victori, 76
 Blanch i Sintas, Francisco, 28, 29, 162
 Blanco (de), Vicenç, 327
 Blay (Arquitecte), 327
 Blázquez, A., 157
 Blazy, J., 246
 Bofarull (de) F., 155
 Bofill, Artur, 278
 Bofill, Pere N., 278
 Boladeres, Guillem, 245
 Bona, F., 158
 Bondidier Le, L., 155
 Bonell, Joan, 76
 Bonet, Lluís, 162, 276
 Bonvet, G., 156
 Boran, Maties, 2
 Borateu, J., 336, 246
 Bordas, Joan, 66
 Borrell (Comte), 332
 Bosch, Alfred, 162
 Bosch, 37, 39
 Botet i Sisó, Joaquim, 245
 Botey, Lluís, 162
 Bové, Salvador, 53, 246
 Brinquant, P., 155
 Briz, Pelai, 11, 72
 Bruniquer, 325
 Brusi (Marquès de), 76, 214
 Brutails, J. A. 247
 Buen (de), Odón, 337
 Burés Ballús, Josep, 76
 Busqué, 62
 Caballol, Benvingut, 66
 Cabañes, Gaietà, 162
 Cajal, Joaquim, 3
 Calic, 9
 Calvo, F., 158
 Campalans Puig, Salomó, 76
 Campanyà, A., 338
 Campany, Ricard, 128
 Camps i Mercadal, Francesc, 246, 155, 337
 Capmany, Aureli, 162
 Cardonas, Duchs, 90
 Carlemany, 198
 Carles I, rei, 178
 Carles III, rei, 318, 332
 Carles V, emperador, 206
 Cardona i Prieto, Mr., 337
 Caritg, Jaume, 162
 Carner, 307
 Carreño, Pere, 249
 Carreras i Candi, Francesc, 330, 138
 Carreras, Lluís, 337
 Casades i Gramatxes, Pelegrí, 29, 55,
 78, 107, 126, 161, 162, 278, 288, 300
 339
 Casamajó, Llorens, Josep, 162
 Casanovas de Domenech, Dorotea, 76
 Casanovas, Felicià, 338
 Casañas, cardenal, 272
 Castelló, Jeroni, 126, 189
 Castells Vidal, Paulino, 336
 Castellvell, Joan, 213
 Castro, M., 247
 Català Pich, Pere, 162
 Cellés, Antón, 327
 Cendoya, Eugeni P., 66, 76
 Cinto Verdaguier, Mossèn, 143, 151
 Cirot, G., 156, 247, 337
 Clara, Santa, 12
 Claver, Ignasi, 130
 Co, Joan, 163
 Codera, F., 157
 Codina, Jaume, Mossèn, 320
 Codolar, Martí, 215
 Codorniu, 191
 Cohen, G., 247
 Colominas, Timoteu, 64, 162, 245, 282
 Colón, Fernando, 246
 Coll de Valldesina, 53
 Coll, Lluís, 162
 Coll i Viladés, Eduard M.^a, 338

- Comamala, Jaume, 76
 Comarmena, 42
 Comas i Solà, J., 155
 Comas, Ramón N., 220, 276, 303, 335
 Comellas Pasqual, Antoni, 276
 Comulada Sanunta, Josep, 76
 Constantí, 193
 Contanin de Latour, E., 337
 Cooligde W. A. B., 156
 Cornet i Mas, Cayetano, 53
 Costa i Ferrer, 229
 Cotrina, Joan, 53
 Courolte, M., 157
 Creus Vidal, Manuel, 276
 Cristina, reina, 50
 Cristòfol, Sant, 89
 Culú, Marià, 53
 Cuyàs, Narcís, 66, 304
- Ç**arrouira, Mossèn, 320
- Ch**atellers (Le), R. J., 158
 Cheveau, E., 156
- D**ameto, 198
 Danès i Torras, Josep, 66, 150, 162
 Danes i Vernedas, Joan, 154, 161
 Degollada, Rafel, 106, 288
 Delpont, J., 336
 Delzenne, R., 158
 Dexeus, Santiago, 76
 Domenech Mansana, J., 65, 284, 305
 Domenech, Josep, 162
 Domenech, Llorenç, 176
 Duffour, P., 156
 Duràn i Bas, 333
 Duràn i Cañameras, Feliu, 29
 Duràn i Ventosa, Lluís, 92, 95, 123, 128
 Duràn, F., 155
 Duràn, Feliu, 287, 306
 Durand, H., 336
 Durant et le Bondidier, M., 247
 Duregue, E., 247
- E**lias (de), Miquel, 52
 Elias i Juncosa, 254, 308
 Elionor, infanta, 167
 Enric, IV, rei, 216
 Enriquez, Joana, 216
 Enthoven Thomas, L., 158
- Escalera, Fernando de la, 247
 Escribano, E., 158
 Espar, Marià, 338
 Estapé, 267
 Esteban, Lluís, 249
 Esteve, Rafel, 328
 Eustaqui d'Azara, 333
 Exubós, 138
- F**abbro, V., 159
 Falp i Plana, Josep, 53
 Falt, Morató, Domingo, 276
 Farret Raventós, P., 272,
 Faura, Marià, 52, 55, 78, 107, 127, 160,
 162, 287
 Faura i Vilar, 220, 284
 Felip I, rei, 320
 Felip V, rei, 100, 331
 Felip II, rei, 206
 Feliu, Manuel, 194
 Fernández de Bethencourt, F., 158
 Fernando VII, rei, 327
 Ferrà *el Catòlic*, rei, 334
 Ferrer, Adelaida, 124
 Ferrer, Pere, 320
 Ferreté, Joan, 123
 Ferreté, Robert, 123
 Figueras, 39
 Filella, Salvador, 338
 Fita, F., 157
 Fita, P., 205
 Fiter i Inglès, 278
 Flaquer i Fàbregues, Joan, 246
 Fleury, 193
 Flordeneu, 152
 Flórez, P., 301
 Floriano, A. C., 157
 Flos Calcat, Francesc, 162
 Folch i Torres, Joaquim, 123, 138, 305
 Folguera, Francesc, 65, 162
 Font i Gumà, 77, 286
 Font, August, 208
 Fontrodona, Maria, 39
 Fontrodona, Teresa, 39
 Fontrodona, Angels, 39
 Fontanals Serraclara, Angel, 76
 Fontanet, 308
 Fontseré, E., 155
 Foronda (de), Manuel, 246
 Forteza, Guille, 162

Fortuny, 306
 Fradera, Josep, 76
 Fragonals, Cristòfol, 176, 213
 Franco Romero, 157
 Francolí, 203
 Franch, Josep, 162

Galbany, Josep, 160
 Galtés, Josep, 180
 Gallego, Toribi, 162
 Gandol, Joan, 338
 Garci, Ximénez, 317
 García, D. C., 337
 Gastó (Comte), 216
 Gaurier, L., 156
 Gaza, Alfred, 144, 162, 213
 Georgio i Vitelli, Joan, 155, 246, 336
 Germain, R., 247
 Geuneveaux, M., 156
 Geuserich, 193,
 Gimeno, 39
 Girardin, P., 247
 Girona Joan, 138
 Girona Llagostera, Daniel, 163, 306
 Girona, Ignasi 191
 Gironella, M. de, 328
 Gispert, Joaquim, 176
 Golhevy (de), R., 159
 Gombault, René, 156
 Gómez Centurion, J., 157
 Gómez Moreno, M., 158
 Gomis, Cels, 278
 Gourelon, M., 155
 Gramunt, Manuel, 338
 Grapain, 193
 Grasas, Joan, 163
 Gregori XIII, papa, 301
 Griera, Antoni, 337
 Guarro, Lluís, 37
 Guasch, 68, 162
 Gudiol, Mossèn, 318
 Güell (Comte de), 77, 163, 286
 Guillén García, Guillermo J., 336
 Guinart, Ricard, 66
 Guri, 39

Hassan, vali, 266
 Helson, Ch., 156
 Hellin, G., 159
 Hernández Ponseti, Mauricio, 337

Herrera, 123
 Hildenhagen Pchler, Emili, 76
 Hinojas, V., 157
 Hoerig, J., 339
 Horig, Joan, 76
 Huertas, M., S. A., 76

Ignasi, Sant, 54
 Illing de Morral, Eva, 38

Jaume el Conqueridor, rei, 198
 Jaume I, rei, 174, 192, 302, 330
 Jaume II, rei, 167
 Jaume III, rei, 155
 Joan II, rei, 181
 Joan d'Aragó, rei, 311
 Joinville, príncep, 193
 Jorba, Francesc, 162,
 Jordán de Urries i Azara, 336
 Jordi Bassegoda, Pere, 76
 Jovelí i Borràs, R., 155
 Julià, Manuel, 76
 Justinià, emperador, 198

Kahrstedt, U., 247
 Kirchner, Fidenci, 340
 Klein, J., 157

Lacasta, Josep, 2
 Lacvivier (de), R., 156, 246
 Laguarda, Dr., 66
 Lancaster, general, 326
 Lasserra, V., 96
 Ledormeur, G., 246
 Lepiney (de), J., 159
 Loddo, Romualdo, 245
 Loizueta i Diez, J., 155
 Longinos Navàs, P., 336
 López Peláez, Antolín, 340

Llabrés, G., 246
 Llagostera, Lluís, 162
 Llobet, Joan, 203, 314
 Llorens, Enric, 213
 Lluís XI, rei, 216

Madoz, Pascual, 53
 Madrenys, Lluís, 162
 Mallat, Enric, 213
 Mañé i Flaquer, R., 53

- Marcer, Melcior, 162
 Maresch Paul, Eduard, 76
 Marquès de Laurencin, 157
 Martí, 50
 Martino, Joseph M.^a, 76
 Martorell, Jeroni, 65, 124, 305
 Marcer, Pere, 245
 Mariona, 266
 Maristany, 267
 Martí i Codolar, 286
 Martín, León, 247
 Martínez Aloy, 314
 Martínez i Herrero, 316
 Martínez Riso, Vicente, 337
 Mas, J., 130, 155
 Masecre, Jofre, 219
 Masó, Antoni, 278
 Masó, Joan, 162
 Maspons, Francisco de P., 162
 Maspons i Anglaseil, Francisco, 295
 Maspons i Labrós, 278, 306
 Masriera, germans, 28, 213
 Masriera i Rosés, L., 155
 Massó, 122
 Matas, Enric, 66
 Mateu, 45
 Mathores, J., 247
 Matutano, Lluís, 338
 Mazaredo (de), J., 157
 Meillon, Alfons, 336
 Melé, Ignasi, 188
 Melide, Ramón J., 157
 Mercuri, 198
 Mestres, Joseph, 123
 Mete, E., 337
 Meunier, Ferràn, 245
 Milà i Fontanals, 13, 42, 48, 72, 105
 Milà, Francesc, 163
 Millet, Josep, J., 162 267
 Millet, Lluís, 337
 Mir, Marc, 191
 Miret, Manuel, 37, 213
 Miret i Sans, J., 155, 180, 245, 336
 Miró (Comte), 30
 Miró, Oleguer, 52, 122
 Mitjans, Bartomeu, 140
 Molas, Joan, 123
 Molina, V., 158
 Moliné i Brasés, Ernest, 245, 336
 Monistrol Mirabent, Pere, 76
 Montaner, Julià, 128
 Montañés, Carles E., 76
 Montcada, Ramón, 180
 Montgri (de), Guillem, 200
 Montoliu, Cebrià, 123
 Monturiol, Bernat, 325
 Monner, Carles, 167
 Montsalvatje, 125
 Mora, 267
 Morató, Rosèn, 162
 Morel-Fatio, A., 156
 Morera, Antoni, 53
 Morera i Galicia, Magí, 123
 Morera, Bernat, 155
 Moretó, Josep, 338
 Motta, Sossa, 157
 Mousset, A., 156
 Mullor, 37
 Muntadas, 84
 Murna i Valerdi, Agusti, 246

Nasredino, 200
 Navàs Longinos, 155, 245
 Nazarededo, 199
 Nazaret (Jesús de), 42
 Nin, Antoni, 162
 Noguera, Josep, 338
 Noguera, Ramón, 162
 Nogués, R., 292
 Nonell, Joan, 213
 Norby, Jacob, 38, 162

Oliver, 267
 Oliveras, Jaume, Mossèn, 213, 220, 284, 339
 Olivier, H., 336
 Orossia, 340
 Orsola, Solà i C.^a, 66
 Osona, Artur, 278
 Otli, A., 158

Pagès, 267
 Pallarès Gil, Maties, 259
 Parès i Bartra, F. Xavier, 122, 126, 162, 213, 288, 306
 París, P., 247
 Pasqual II, papa, 199
 Pecanins, Joaquim, 142
 Pedemonte, Josep, 338
 Pellisier, Lluís, 246

- Peñuelas, J., 156
 Pere IV, rei, 167
 Perera, Joan Bta., 53
 Pérez Donaz, Josep, 76
 Pérez Pastor, E., 337
 Pérez Cabrero, Artur, 196
 Perret, R., 159
 Perin Tirigall, Fidel, 76
 Pi i Margall, 53
 Piferrer Quadrado, 199
 Piguillem, Dr., 245
 Pinheiro de Veiga, 337
 Plini, 198
 Pollès, Bonaventura, 65
 Porcel, Ezequiel, 76
 Pous, J. S., 155
 Pous i Fuster, 53
 Pous i Gallarza, 53
 Pou, Emili, 207
 Prades (de), Comte, 58
 Prat, Josep, 122
 Prat de la Riba, Enric, 128
 Pratz Maxence, 156, 246
 Prefsl, Leonart, 76
 Puig i Boada, Isidre, 65
 Puig i Giralt, Ramón, 65
 Puig i Cadafalch, J., 66, 304
 Pujol Faralt, Joan, 76
 Pujol i Tubau, Pere, 216
 Pujolar, Joan, 162
 Puntas, Josep, 54, 287
 Pyat, F., 156

Quadrado, J. M., 155
 Quatrecasas, 188
 Querol, Nicolau, 314
 Quintero, Pelayo, 336
 Quittard, Henri, 246

Ramón Dapifer, Guillem, 181
Ramón Berenguer IV, Guillem, 200
 Ramón i Cajal, Santiago, 336
 Raventós, 77
 Reig, Pere, 30, 65
 Reig i Fiol, Pere, 76
 Renan, 255
 Reparada, 70
 Revielle, J. A., 158
 Riba, Joan, 52
 Riba, M., 53

 Ribera Manca, Alexandre, 276
 Riera, 74
 Riquer, Antò, 207
 Ritwagen, D. G., 247
 Rittort, 247
 Rius i Matas, Pere, 109, 126, 128, 162, 212, 288
 Rivas, Josep, 338
 Roca i Cornet, 53
 Roca, Josep Maria, 106, 288, 338
 Rocafort, Ceferí, 145, 161, 213, 288, 340
 Rodríguez Codolà, Manuel, 245
 Roig, Sebastià, 202
 Roig i Font, Joan, 160, 187, 288
 Roig, Gabriel, 162, 213
 Romàn, F., 156
 Romàn i Calvet, Joan, 196
 Romàn, Carles, 204
 Romàn i Calvet, 205
 Romeu, Ch., 155
 Ronch, Louis, 336
 Rosal, Joaquima, 340
 Rosals, Joan, 162, 340
 Roselló, Bartomeu, 207
 Rosés, 267
 Rosich Rubiera, Maria, 76
 Rosich Rubiera, Joaquim, 76
 Rosich, Josep, 162
 Rotondo i Nicolau, R., 158
 Roveretto, 159
 Rubert, Domingo, 289
 Rubió i López, Francesc, 138
 Rucabado, 307
 Ruiz, Juli, 338
 Ruiz Porta, Joan, 123

Sabater, Bartomeu, 324
 Sagarra, 332
 Sagnier, Enric, 138
 Saint Saud (de), Comte, 30, 79, 155, 246, 336
 Sala, Ricard, 76
 Sala, Pilar, 162
 Sala, Gaspar, 213, 216
 Salbet, Antón, 88
 Saldoni, Baltasar, 53
 Salomó, Campalans, 162
 Salvador, Lluís, 195
 Salvany, Josep, 77, 166, 213, 287
 Salvat, Josep, 163

- Samperez, Vicente, 247
 Sanch, Enric, 338
 Sánchez Canton, F. J., 247, 336
 Sangrador i Minguela, F., 158
 Sans, Josep, 171
 Sant Jordi (de), J., 155
 Santa Maria de Pomés, Comte, 124
 Santacana, Francisco, 304
 Santacana Monserrat, 324
 Santaló, Joan, 162
 Santamaria, Albert, 39, 77, 162, 248
 Santmartí (de), Ferrari, 42, 192,
 Sanz Arizmendi, C., 158
 Sanz, Muñoz, 201
 Sanz, Ramón, 318
 Sarrà, Andreu, 338
 Sarradell, Rafel, Mossèn, 320
 Sarthou, C., 314
 Sataste, J., 246
 Satorras, Josep X., 162
 Sauceret, L., 156
 Sayó, Josep, 130, 220
 Scotoni, Mario, 247
 Schuller, Rodolfo, R., 337
 Sentenach, N., 156
 Serra i Vilaró, Joan, 10, 53
 Serra i Pagès, Rosèn, 124
 Serra, Francisco, 213
 Serrano, Frattigati, 157
 Serrats, Josep, 338
 Sigurd, príncep, 199
 Solà Ferrer, Marià, 162
 Soler i Santaló, Juli, 9, 97, 129, 137, 145,
 156, 161, 213, 220, 283, 248, 282, 304
 Soler, Nuria, 39
 Soler, Euda, 39
 Soler i March, Leonci, 52, 123
 Soler, Ricard, 76
 Soler, Luis, 292
 Soler, Pau, 76
 Soler i Escofet, Ignasi, 126, 162, 220,
 284, 290
 Soler Casola, Ramón, 276
 Soubirón, M. P., 246, 338
 Suaña, Tomás, 338
 Suárez Inclán, Pio, 337
 Subirats (de), P., 181
 Suñol, Gregori M.^a, 337
 Tarré, Josep, 337
 Tayà Vila, Rosa, 76
 Tayà Vila, Josepha, 76
 Tayà Morera, Maria, 76
 Terrats, Carles, 176
 Thiers, 156
 Toll Plantada, Josep, 162
 Tormo, Elias, 157, 336
 Torras i Bages, Dr., 30
 Torras, Rosa, 39
 Torras, César A., 54, 65, 98, 128, 161, 213,
 276, 277, 287, 295, 304, 338
 Torre (de), L., 157
 Torrente, Frederic, 220, 283
 Torres, bisbe, 205
 Touchon, R., 247
 Tous i Biaggi, Josep, 245
 Trulla, Leonci, 276
 Tur, 203
 Turc, Emili, 338
 Uilana, Mossèn, 320
 Uilatorta, Jaume Joan, Mossèn, 320
 Vaillat, L., 247
 Valentí Vivé, Ignasi, 245
 Vallot, H., 159
 Valls, Ricard, 76
 Valls, Ferràn, 162
 Valls, Camil, 289
 Vara de Rei, Joaquim, 207
 Vega i March, M., 66
 Vera, Vicente, 156, 246
 Verchaly, J., 156
 Vespasià, 198
 Viana (de), Carles, 126
 Vic, Joan de, 13
 Vidal i Riba, Eduard, 29, 37, 92, 94, 128,
 161, 287
 Vidal, Lluís Marià, 123, 336, 245
 Vidal, Joana, 124
 Vidal, P., 156
 Vidal, Pierre, 246
 Viedma Vidal, Enric, 76
 Vilaldach, Climent, 76
 Vilanova, R. de, 337
 Vilaró i Griera, J., Mossèn, 337
 Villapol, Lluís, 76
 Vintró, Juli, 140
 Virgili, 123,

Tallada, Fernando, 336

Viscarri, C., 339
 Vives, Josep M.^a, 66
 Vives i Escudero, A., 156, 157
 Wehlin, J., 159
 Wifred, bisbe, 198

Xicó, Joan, 200
 Yola, 314
 Zippel, A., 159
 Zulueta, 191
 Zurita, 217

NOMS TOPOGRÀFICS *

Aguas Passas, cascada, 130
 Agudes, pic, 94
 Aguiló, p., 86
 Agulla grossa, cinglera, 89
 Aigo, canal, 193
 Aigua, punta, 184
 Aiguafreda, p., 77, 96
 Aiguamoix, r., 112
 Aigües tortes, salt, 113
 Aiguille, m., 247
 Ainsa, p., 316
 Aisa, v., 1
 Alacant, p., 314
 Alcolea del Pinar, p., 170
 Alella de Mar, p., 259
 Alemanyà, nació, 77, 287
 Alfara, coll, 185
 Alfara, p., 186
 Algars, r., 171, 174
 Algàs, p., 255, 256
 Alger, p., 221
 Alguezar, p., 139
 Alhambra, palau, 287
 Almudejar, lloc, 172, 174
 Almunia, font, 91
 Alpes, monts, 247
 Amer, p., 126, 214
 Amposta, castellanía, 166
 Ancosa, plana, 81
 Ançó, v., 1, 98, 141
 Ançó, p., 18
 Andorra, v., 27
 Andorra, estat, 246
 Aneto, pic, 54, 142, 147, 220, 248, 284, 287
 Angers, p., 156

Angues, p., 139
 Anvers, p., 126, 288
 Aragó, regió, 1, 139, 317
 Aragón, r., 1
 Aragües, v., 1
 Aràn, v., 98, 109, 140, 153, 188, 282, 306
 Arbucies, p., 96, 128
 Areny, turó (de), 96
 Arenys de Lledó, p., 160, 171, 174
 Arenys de Mar, p., 338
 Argensola, p., 86
 Argentona, p., 128, 139
 Arlés, p., 121
 Arnés, p., 171, 172, 185
 Arrigo, barranc, 2
 Artés, p., 102
 Arties, p., 110
 Artiga de Lin, ribera, 118
 Aspe, v., 8
 Augustrina, p., 106
 Austria, nació, 77, 287
 Avellaner, v., 184
 Avellanar, r., 184

Bacanera, m., 121
 Badalona, p., 263
 Baells (la), p., 139
 Bagà, p., 23, 34
 Bages, c., 52
 Bagnères de Luchon, p., 148
 Balaguer, p., 77, 106, 288
 Balaig, pic, 152
 Balandrau, pic, 287
 Balears, illes, 126
 Balenyà, p., 54, 160, 214
 Bals de Fontanelles, font, 91

* Les abreviatures usades en aquest índex són : p. poble, ciutat, vila o caseriu; r, riu, riera, torrent; v. vall; c. comarca; m. muntanya o cim; s. serra.

- Banyoles, p., 126, 214
 Barasona, p., 139
 Barbastre, p., 139
 Barcelona, p., 23, 54, 65, 77, 92, 123, 125
 155, 220, 287
 Baricauba, mont, 109
 Bargunyales, p., 139
 Batea, p., 171
 Batlloria, p., 94
 Baussen, p., 121
 Bearn, valls de, 8
 Beceit, ports de, 171, 175, 255
 Beguda alta, p., 338
 Belaitous, massiç, 8
 Bèlgica, nació, 126, 288
 Bell-lloc, santuari, 86
 Bellprat, p., 81
 Bellver, p., 75
 Benasque, port, 98
 Benasque, p., 130
 Benabarre, p., 139
 Berbegal, p., 139
 Berbería, regió, 245
 Bergadà, c., 280
 Bergils, estanyol, 115
 Bernera, r., 8
 Besalú, p., 126, 214
 Betren, p., 110
 Biarritz, p., 163
 Bigorra, p., 216
 Binefar, p., 139
 Bisaurín, mont, 1, 2, 98, 141
 Bisbal, p., 126
 Blanc, penyal, 193
 Blanes, p., 263
 Boix, r., 82
 Bom, port, 282
 Bonaigua, port, 112
 Bordeaux, p., 156
 Bordeus, p., 246
 Bossost, p., 119
 Bot, p., 171, 177, 255
 Bozo, massiç, 8
 Breda (de), r., 94
 Breda, p., 94, 128
 Briansó, molí, 239, 244
 Brufaganya, s., 81
 Bruges, p., 126, 288
 Brull, p., 96, 128
 Brussel·les, p., 126, 288
 Budellera, casa, 34
 Burriac, castell, 139
 Cabezas de hierro, pic, 253
 Cabrera, illa, 189, 391, 238
 Cadi, estanyols, 151
 Cádiz, p., 336
 Caixa de Vallderoures, mont, 185
 Calaceit, p., 171
 Calaf, p., 104, 106, 214
 Calafiguera, lloc, 194
 Calahorra, castell, 246
 Calders, p., 160
 Caldes, p., 27
 Caleta, lloc, 231
 Calma (de la), pla, 94
 Calvera, p., 139
 Cambonés, barranc, 3
 Cambrils, p., 75, 339
 Camp, barri, 259, 262, 268
 Camp o Campo, p., 139
 Campanitx, cap, 209
 Campdevàdol, p., 75
 Campfranc, v., 1
 Campins, p., 94
 Camporines, p., 166
 Camprodón, p., 106, 188, 280, 288
 Canejàn, mont, 121
 Canigó, mont, 151, 277, 280
 Cantàbric, mar, 8
 Cap de Colomés, estany, 116
 Capdella, estany, 140, 188
 Capdella, p., 339
 Cardener, c., 280
 Cardó, muntanyes, 185
 Cardona, salines, 28 52
 Cardona, p., 214, 286
 Carençà, estanys, 277, 287, 288
 Carme, p., 91
 Carós, p., 105
 Casals (de), pla, 91
 Casarill, p., 110
 Casau, p., 110
 Caseres, p., 170, 171, 172
 Cassà, p., 126
 Castanya, p., 94
 Castarlenes, p., 139
 Castejón del Puente, p., 139
 Castell Saperà, avenc, 285
 Castellar, coll, 94

- Castellbò, p., 216
 Castellfullit, serres, 89
 Castellfullit, p., 126
 Castigaleu, p., 139
 Castellones, estret, 5
 Casvàs, monestir, 139
 Catalunya, regió, 1, 52, 65, 93, 123, 126
 139, 217, 258, 312
 Catapata, barranc, 170
 Catllar, cim, 54, 287
 Cauterets, p., 163
 Cavaller, puig, 166
 Caxigar, p., 139
 Ceballà del Comtat, serra, 87
 Cendroses, camps, 170
 Chorrot (del), salt, 9
 Cerbère, p., 122, 163
 Cerdanya, p., 75
 Cerdanya, c., 163
 Cervelló, p., 338
 Cledes, congost, 119
 Clot de la Pala d'Ase, ras, 114
 Cloto, estanyol, 115
 Coimbra, p., 159, 248
 Colomés, portell, 117, 140
 Colomés, estanys, 109
 Collarada, maciç, 8
 Coll sa Creu, coll, 338
 Collsacabra, comarca, 138
 Conillera, illa, 194
 Conflent, c., 280
 Corbera, p., 169, 318
 Corbera de Ebre, p., 166, 169
 Córdoba, p., 287
 Corilla, barranc, 110
 Cornellà, p., 106
 Corones, bretxa, 147, 220
 Corral nou, coll, 88
 Corsà, p., 126
 Costa (la), p., 94
 Costa rica, nació, 246
 Cotós, port, 250, 253
 Creteo, lloc, 170, 171
 Creu, coll, 91
 Creueta, punta, 191
 Creus (cap de), 55, 246, 287
 Creus, serrat, 84
 Cristòfol (Sant), mont, 171
 Dinamarca, nació, 231
 Dos Hermanas, m., 254
 Dragonera, illa, 237
Ebre, r., 55, 165, 287
 Egea, p., 139
 Embusa, p., 2
 Empordà, c., 126
 Encamp, p., 27
 Ereso, necròpolis, 228
 Eriste, mont, 144
 Escunyau, p., 110
 Esgavellats, serres, 91
 Espanya, nació, 132, 231, 334, 336
 Esparta, illa, 202
 Espartell, illot, 224
 Espelungueta, mont, 3
 Espina, s., 185
 Espinal, pla, 94
 Esplugas, serrat, 81
 Espot, ribera, 114
 Espots, portarró, 140
 Estada, p., 139
 Estadilla, p., 139
 Estanès, estany, 9
 Estanys, pla, 131
 Estíbia, mont, 3
Farriola, clotada, 90
 Fatarella, p., 166
 Fetàs, pleta, 6
 Figueres, p., 24
 Figueretes, via romana, 228, 232
 Finlàndia, regió, 231
 Fità, port, 234
 Flassà, vila, 126
 Fluvià, c., 280
 Fogàs de Monclús, p., 94, 128, 214
 Fogàs de Tordera, p., 105, 286
 Fogueres, pla, 94
 Foix, comtat, 216
 Foixà, baronía, 126
 Font Romeu, santuari, 163
 Fontrubí, s., 92
 Foratón, s., 6
 Forca (de la), encinglerats, 6
 Formentera, illa, 197, 202, 224
 Formic, coll, 94
 Fos, p., 121
 Fou, v., 245

Davi, avenc, 28, 285

Fraga, p., 139
 França, nació, 9, 12, 121, 216, 231
 Freser (del) gorges, 55, 106
 Freser, v., 277, 287,
 Freser, r., 55
 Fuenfria, clotada, 6
 Fuent de Ruda, cascada, 130
 Fum, cova, 227

Gaià, r., 81
 Galera, penya, 183
 Call, punta, 183
 Gand, p., 126, 288
 Gadesa, p., 165, 166, 167, 318
 Gadesa, c., 160, 165, 255, 288
 Ganxos, punta, 184
 Garça, coll, 89
 Garguelles, estany, 136
 Garona, r., 109
 Garraf, costes, 28, 76, 214, 271, 286
 Garrejau, s., 109
 Garriga, p., 76, 214
 Gaserans, serrat, 94
 Gausach, p., 109
 Gerri de la Sal, p., 52
 Gessa, p., 110
 Gilibertà, coll, 184
 Girona, p., 125, 214, 286
 Gironella, p., 10
 Gisclareny, p., 13
 Gorch (del), moli, 214
 Gorja (de la), vessants, 3
 Gosol, p., 27, 48
 Gra de Fajol, cim, 54, 287
 Grado, p., 139
 Granada, p., 338, 248, 287
 Grau (del), coll, 89
 Graus, p., 139
 Grenoble, p., 159
 Gronsa, pic, 182
 Grony, mont, 81
 Guadarrama, s., 250
 Gualba, p., 94, 128
 Guara, m., 8
 Guardia, puig, 190
 Guillerries, c., 138

Hamburg, p., 159
 Hecho, v., 1, 98, 141
 Hecho, vila, 2

Heres, plans, 184
 Holanda, nació, 231
 Home (del), turó, 96
 Horta, p., 168, 174, 176, 180, 287
 Hostalrich, p., 94, 105, 214
 Igualada, p., 57, 88, 106, 214, 287, 309
 Inyola, r., 111
 Itàlica, lloc, 287
 Iviça, illa, 196, 198, 201, 221, 229

Jaca, p., 2, 98, 139, 220, 328
 Jorba, p., 106, 214, 286
 Jueu, r., 118
 Julià, estany, 28, 105, 285

Laguarres, p., 139
 Lanós, refugi, 163
 Lascuarre, p., 139
 Lés, p., 112
 Liesa, p., 139
 Linyà, p., 75
 Litera, c., 139
 Literola, cascada, 130
 Lizara, ras, 5
 Loco (font del), 4
 Londres, p., 159
 Losa, estany, 114
 Lovaina, p., 126, 288

Llacuna, p., 87
 Llagostes (de les), cova, 211
 Llarg, estanyol, 115
 Llavaneres, p., 139
 Lledó, p., 171
 Lleida, p., 123, 139, 200, 276
 Llana, s., 87
 Llerca, v., 280
 Lleveig, cap, 191
 Llinàs, p., 77, 214, 285
 Llobregat, r., 76
 Llobregat (del), pla, 310
 Llobregat (valls altes), 280
 Lluçanès, c., 68
 Lluçàs, p., 139

Madrid, p., 62, 157, 246, 314
 Magina, coll, 81
 Mahó, p., 155, 246
 Maia, riera, 81

- Majada hambrienta, mont, 253
 Major, estanyol, 115
 Maladetta, pic, 142
 Màlaga, p., 248, 314, 336
 Malanyeu, p., 75
 Maliciosa, m., 253
 Malines, p., 126, 288
 Mallorca, illa, 266
 Mallos de Riglos, port, 98, 141, 151
 Manlleu, p., 45
 Manresa, p., 23, 52, 91, 214, 287
 Mar, estany, 118
 Maresma, c., 139
 Marignac Saint Beat, p., 118
 Martinet, cap, 203
 Masnou, p., 259
 Masquefa, p., 338
 Massana, r., 27
 Matagalls, s., 94
 Matagalls, pic, 54
 Matania, plana, 84
 Mataró, p., 263, 268
 Matarranya, r., 171, 255, 256
 Mayans, cala, 236
 Mayans, s., 54
 Mediona (s. de), 92
 Mèdul, pedrera, 41, 286
 Menorca, illa, 246, 337
 Mèrida, p., 246
 Mèxico, nació, 159, 248
 Minyona, roca, 182
 Miralles, p., 81
 Miralles, r., 81
 Mislata, p., 316
 Moià, p., 128
 Mola del Mas d'en Vinyals, pic, 182
 Molins, puig, 228
 Molins de Rei, p., 214, 285, 338
 Moncada, p., 214
 Monclús, castell, 66
 Monesma, p., 139
 Monestir, lloc, 227
 Monflorite, p., 139
 Monistrol, p., 23
 Mont Caro, mont, 185
 Montagut, mont, 81
 Montalegre, s., 81
 Montanyeta, bosc, 117
 Montarto, mont, 98
 Montauban, p., 159
 Montblanc, pla, 81
 Montbui, p., 81, 94
 Montcayo, mont, 8
 Montcorbison, s., 109
 Montlluís, p., 28, 54, 106
 Montmell, plana, 89
 Montón de Trigo, pic, 253
 Montpellier, p., 156, 272
 Montrejeau, p., 122
 Montsech, s., 245
 Montseny, mont, 28, 54, 92, 106, 123, 128
 Montserrat, mont, 87
 Montserrat, monestir, 23, 337
 Montsoriu, mont, 94
 Mora, parroquia, 96
 Mora de Ebre, p., 160, 165, 166
 Mora la Nova, caseriu, 165
 Morada, illa, 236
 Morineta, port, 253
 Moro, coll, 170
 Moscaroles, p., 94
 Munich, p., 159
 Muntanyes Maleïdes, mont, 97, 137, 145, 282, 283, 339
 Mura, p., 160
 Mustio, v., 182
 Navacerrada, port, 251, 253
 Navalpegrín, mont, 251
 Navarces, p., 160
 Navarra, regió, 1
 Nere, r., 109
 Neveros, font, 251
 Nonaspe, p., 171
 Nuria, santuari, 28, 106, 277, 288, 339
 Obits, coves, 28
 Ocata, barri, 259
 Odessa, p., 159, 248
 Olot, c., 214, 280
 Olot, p., 126, 214, 286
 Olvena, p., 139
 Olzinelles, p., 338
 Oo, port, 98, 141
 Oregon, p., 159
 Orense, p., 158, 247
 Organyà, p., 339
 Orpí, 91
 Orri, s., 94
 Ory, cim, 8

- Osca, provincia, 1
 Osca, p., 130, 139
 Osia, r., 2
 Ossor, p., 138
 Ostende, p., 126, 288
 Ovarra, p., 139
P
 Palafolls, p., 105
 Palamós, p., 126
 Palautordera, p., 54, 66,
 Palma, p., 155, 246
 Palmador, illa, 224
 Palmerola, p., 75
 Panadella, s., 88
 Pandols, s., 166, 171
 Pany, serra, 81
 Pany, coll, 81
 París, p., 158, 246
 Partinaire, cap, 202
 Pau, p., 155, 246
 Pauls, p., 168, 184
 Paular, monestir, 252
 Pebres, caseriu, 126
 Pedra i Coma, p., 75
 Pedrera, necròpolis, 227
 Peix, estany, 227
 Penarroya, p., 9
 Penedès, c., 81,
 Penjats, illa, 209
 Peñalara, s., 249, 252, 254
 Perpinyà, p., 155, 246
 Pertiguera (la), p., 139
 Pertusa, p., 139
 Pica d'Estats, pic, 97, 140
 Picamoscas, cim, 193
 Pic de Midi d'Osseau, massic, 8
 Piera, p., 338
 Piló, cim, 185
 Pilzà, p., 139
 Pireneus, mont, 1, 28, 66, 130, 139, 146,
 163, 339
 Pisa, p., 199
 Pitiuses, illes, 126, 189, 196, 211, 237, 288
 Pla de la Vila, port, 233
 Plana, illa, 236
 Planillo, caseriu, 126
 Pobla de Lillet, p., 102
 Pobla de Castro, p., 139
 Pobla, vila, 23
 Pobla de Claramunt, p., 89
 Poblet, monestir, 214, 285
 Poca farina, barri, 262
 Polacos (dels), coll, 9
 Pompenillo, p., 139
 Pompíen, p., 139
 Pompíen, poble, 139
 Pondellés, massic, 8,
 Pon, illa, 209
 Pons, p., 77, 106, 287, 288
 Pont de Calvera, p., 139
 Pontant, caseriu, 121
 Pontils, riera, 82
 Pontons, p., 84
 Portaza, osca, 9
 Port-Saler, territori, 227
 Posets-Lardana, mont, 98
 Posets, pic, 144
 Prades, p., 589
 Prat, p., 76
 Prat del Comte, p., 181
 Prats del Rei, p., 106, 214, 286
 Pregon, coll, 94
 Probes, coll, 89
 Pubol, baronía, 126
 Puebla de Matasuca, p., 171
 Pueyo, p., 139
 Puigcerdà, vila, 54, 75, 106, 288, 339
 Puigdecreus, serrat, 81
 Puigfret, caseriu, 92
 Puimoreus, coll, 163
 Pumeró, mont, 109
 Purera, mont, 114
 Purmany, v., 202
 Purroy, p., 139
Q
 Queralt, santuari, 76
 Queralt, castell, 81
 Queralt, serra, 81
 Queraçà, engorjat, 55, 106
 Querlit, cercle, 106, 163
R
 Raguers, p., 187
 Raig, font, 174
 Ratera, s., 114
 Ratera, estany, 116
 Ratera, port, 117
 Real sitio, lloc, 250
 Rec comtal, rec, 285
 Redó, estanyol, 115
 Reixach, caseriu, 286

- Remuñé, cascada, 130
 Renclusa, barranc, 131,
 Renclusa, cabana, 131
 Renclusa, xalet-refugi, 98, 141, 145, 154,
 188, 220, 248, 282, 284
 Reton, pla, 91
 Ribagorçana, c., 98, 139
 Ribereta, port, 114
 Ribes, p., 28, 34, 216, 339
 Ribes, vall, 54, 106, 216, 277, 280, 287
 Riells, vall, 77
 Ripoll, p., 75, 339,
 Ripollès, c., 280
 Riu, canaleta, 182,
 Riu de la Plata, p., 231
 Riudarenes, vila, 214
 Rius, estany, 118
 Roca roja, turó, 94
 Roca Matas, s., 171
 Rocafort, pla, 81
 Rocamora, torrent, 82
 Roda, p., 139
 Roma, p., 198
 Roques d'en Benet, 183, 184
 Roques blanques, serrat, 93
 Roquetes, p., 187
 Roveretto, p., 159
 Rubió, poble, 106, 214, 286
 Ruda, ribera, 117

Sabadell, p., 17, 125, 128, 160
 Sabaredo, estany, 117
 Safont, s., 193
 Sahara, desert, 246
 Saint Giron, p., 163
 Salardú, p., 110
 Salero, font, 182
 Sampedor, p., 23
 Santiago (de), ermita, 3
 Sant Andreu de Baucells, p., 138
 Sant Andreu, p., 11
 Sant Antoni Abad, p., 201, 234
 Sant Antoni de Port Many, p., 210
 Sant Antoni, ermita, 180
 Sant Antoni, mont, 176
 Sant Antoni Vilamajor, p., 96
 Sant Benet de Bages, monestir, 53, 214
 Sant Carles, p., 235
 Sant Coloni, p., 94, 338
 Sant Cugat del Vallès, p., 128
 Sant Cristòfol, mont, 171
 Sant Esteve de Bas, p., 126, 214
 Sant Esteve del Mall, p., 139
 Sant Esteve Palautordera, p., 94
 Sant Ferrer, cascada, 130
 Sant Feliu de Codines, p., 76
 Sant Feliu del Llobregat, p., 23
 Sant Feliu de Pallarols, p., 126, 214
 Sant Francesc, p., 225
 Sant Hilari Sacalm, p., 138
 Sant Ildefons, reial seti, 255
 Sant Jeroni de la Murtra, monestir, 106,
 286
 Sant Joan Baptista, p., 201
 Sant Joan de Conilles, p., 91
 Sant Joan de la Peña, mont, 8
 Sant Joan les Fonts, p., 126, 214
 Sant Josep, p., 201
 Sant Julià, p., 27
 Sant Llorenç del Munt, mont, 28, 160,
 285, 339, 308
 Sant Llorenç Savall, p., 77, 160
 Sant Magí, r., 82
 Sant Magí, santuari, 82
 Sant Magí, vall, 82
 Sant Marsal (de), coll, 94
 Sant Marsal, ermita, 54
 Sant Martí de Provencals, barriada, 309
 Sant Martí de Riells, p., 94
 Sant Miquel del Fai, santuari, 76, 214,
 286
 Sant Miquel Montclar, s., 87
 Sant Nicolau, ribera, 114
 Sant Onofre, ermita, 180
 Sant Pere de Galligans, monestir, 286
 Sant Pere Vilamajor, p., 96
 Sant Rafel, p., 210
 Sant Romà, església, 91
 Sant Sadurni d'Anoia, p., 77, 92, 214, 286
 Sant Sadurni de Gallifa, p., 77
 Sant Salvador, convent, 177
 Sant Salvador, cova, 180
 Santa Ana, ribera, 6
 Santa Agnès, cova, 211
 Santa Agnès, p., 210
 Santa Bàrbara, ermita, 180
 Santa Coloma de Gramanet, p., 106
 Santa Coloma de Queralt, p., 87
 Santa Eulària, p., 201, 253
 Santa Elena, v., 96

- Santa Fe, v., 96
 Santa Maria de Marlés, p., 128
 Santa Margarida de Montbui, p., 57
 Santa Maria Palautordera, p., 94
 Santos Creus, monestir, 214, 285
 Sapera, baronía, 126
 Saragoça, p., 139, 165, 217
 Sarinyena, p., 139
 Saubadès, mont, 114
 Segarra, c., 81
 Segovia, p., 249
 Segre (del), v., 280
 Selgua, p., 139
 Selva del Camp, p., 318
 Sendrosa, s., 114
 Serra seca, s., 339
 Serra de la Llena, s., 339
 Ses Llagostes, cova, 211
 Seva, p., 96, 160, 214, 287
 Sevilla, p., 287
 Sibinosa, s., 81
 Sietamo, p., 139
 Silla del Rey, cim, 252,
 Sitges, p., 28, 76, 214, 270, 271, 285
 Sixena, monestir, 139
 Solana, s., 109
 Solanetes, coll, 92
 Solsona, p., 52
 Somosierra, s., 250,
 Stokolm, p., 159, 248
 Subirats, castell, 77
 Subirats, església, 77
 Suiça, nació, 77, 287
 Suria, p., 53
 Susqueda, p., 104
- T**aga, massiç, 28
 Tagamanent, pic, 77
 Tagamanent, p., 96
 Taià, r., 251
 Talamanca, p., 236
 Talavera, coll, 94
 Tamarit, p., 41
 Tamarit de Litera, p., 139
 Tarragona, p., 40, 122, 200, 214, 272, 286,
 291, 338, 340
 Tàrrrega, p., 77, 106, 288
 Tayomago, illot, 201, 237
 Ter, r., 55, 286, 287
 Terrassa, p., 160, 248,
- Teuleria, coll, 91
 Thues, p., 55,
 Tibidabo, mont, 34, 288
 Toça de Montbui, castell, 62
 Toça, toçal, 57
 Toçal del Rei, mont, 171
 Toledo, p., 306
 Tolva, p., 139
 Tona, p., 160, 214, 287
 Torà, p., 76
 Torau, r., 121
 Tordera, p., 28
 Tordera, r., 94, 214, 285, 286
 Torelló, p., 42
 Tormo, colador, 131,
 Torre Pallaresa, casal, 106, 214, 286
 Torre Gironella, 286
 Torreneules, cim, 16
 Torres del Bisbe, p., 139
 Tortosa, p., 52, 159, 175, 186, 312
 Tosca, r., 186
 Tossa, p., 188
 Tosses (de), tunel, 339
 Toulouse, població, 122, 156, 246
 Tous, p., 30, 244
 Tous, castell, 238, 240
 Traiguera, pla, 11, 314
 Tredós, p., 112
 Tres Sorores, massiç, 8
 Turbon, mont, 139
- U**bago, estanyol, 115
 Ull de Ter, refugi, 55, 106, 188, 282, 287
- V**alencia, p., 314
 Valmanya, r., 94
 Vall de la Fou, v., 245
 Vallabriga, p., 139
 Valladolid, p., 158, 336
 Vallensana, caserius, 286
 Vallès, c., 309
 Vallès (plana del), 93
 Vallespir, c., 280
 Vallestrius, turó, 94,
 Vallfogona de Ripoll, p., 320
 Vallgorguina, p., 338
 Vallirana, p., 128
 Valls, p., 77, 91
 Vallvidrera, p., 28, 34, 285
 Vedrà, illot, 201, 224, 237

Vedrà, pic, 237, 238
Vendrell, vila, 17, 106, 288
Venta de los Mosquitos, cantina, 254
Venta de la Serra, m., 171
Vernet-les-Bains, p., 163
Veut (planet del), pla, 87
Viacamp, p., 139
Vich, p., 30, 247, 320, 337
Vich (plana de), 93
Viella, p., 109, 141, 153
Viena, p., 77, 158, 287
Vignemale, massiç, 8
Vilafranca del Penedès, p., 84
Vilademages, p., 91

Viladrau, p., 96, 128
Vilamajor, p., 77, 214, 285
Vilasar, p., 139
Viles del Turbón, p., 139
Villalba, p., 169

Xarraca, illa, 202
Xarracó, illa, 202
Xàtiva, p., 316
Xoliu, coma, 87

Zaragoza, p., 158, 316
Zorita, p., 312

TAULA GENERAL

	<u>Pàgs.</u>
El Pic Bisaurín (2,670 m.) per Juli Soler i Santaló	1
El Cançoner del Calic, per Mn. J. Serra Vilaró... ..	10
Concursos de Sports de neu : CENTRE EXCURSIONISTA	33, 42, 67, 99
Tercer Congr� Excursionista Català	40
La Toça de Montbuy, per Timoteu Colominas	37
Nou Concurs d'Arquitectura	65
Una excursió per les serres de Brufaganya, Queralt i Miralles, per Eduard Vidal ...	82
Pel nostre Montseny, per V. de Lasserra	92
En Juli Soler i Santaló	97
Excursió als estanys de Colomés de la Vall d'Ar�n, per F. Xavier Par�s i Bartra. ...	110
El Tercer Congr� Excursionista Català	122
El Xalet-refugi de la Renclusa en construcció a les Muntanyes Maleides, per Juli Soler i Santaló	130
En Juli Soler i Santaló, excursionista, per Ceferí Rocafort	137
El Testament d'en Juli Soler, per E. Vidal i Riba.	145
Mon homenatge an en Juli Soler i Santaló, per J. Dan�s i Vernedas	151
Ressenya d'una excursió per la Comarca de Gandesa, per Joan Roig i Font. ...	165
Una excursió a les illes Pitiuses, per Pere Rius i Matas	189, 222
Memoria, per Gaspar Sala i Ros�s	213
De la guerra contra Joan II. Conveni entre la vall de Ribes i el rei Lluís XI de França (any 1463), per Pere Pu�ol i Tubau, pvre.	2
La Cerva blanca, per Timoteu Colominas.	238
Notes d'una excursió al cim de la Peñalara (Somosierra), per Joaquim Elías i Juncosa.	249
Costums que es perden, per Mat�s Pallar�s Gil.	255
Memoria s�bres el Masnou, per Francisco Agell.	259
Una d�u soterrania : L'Aigua-dolç de Sitges, per P. Farret Raventós, pvre. ...	270
Imatges i capelles de veïnat (segona tanda) per Ramón N. Comas.	272, 331
La guió de la V�ll de Ribes i les altes Valls del Freser, per Timoteu Colominas. ...	277
L'estat actual de la construcció del xalet-refugi de la Renclusa, per J. Dom�nech Mansana	282
Memoria del Sr. Secretari, per Ignasi Soler i Escol�t... ..	285
Per la conservació de l'església de la Mare-de-Déu del Miracle de Tarragona. ...	291
Folk-lore de les tempestes, per J. M.� B. i R.	292
Discurs del senyor Vice-president, per Francisco Maspons i Anglase�l	295
Imatges i capelles de veïnat, per Ramón N. Comas.	300
III Concurs d'Arquitectura	303
La Creu Cuberta de Barcelona, per Francesch Carreras Candi	309

Publicacions rebudes ...	155, 245, 336
Crònica del Centre ...	28, 52, 76, 105, 125, 160, 276, 306, 338
Noves ...	30, 56, 79, 127, 163, 188, 220, 248, 276, 307, 340
Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn) ...	31, 56, 80, 108, 276
Detall de la Costa d'Alfara ...	186
Alfara : Vista general ...	187
Port natural de Cabrera ...	235
Comellar de les Figueres ...	190
Castell de Cabrera ...	192
Monument en memòria dels presoners francesos morts a Cabrera ...	194
Iviça : Vista general ...	202
Iviça : Vista presa des del cloquer romànic de la Seu ...	204
Finestral de l'antic casal de Landes o de Comasema ...	205
Iviça : Vista de les muralles ...	206
Iviça : Mercat ...	208
Iviça : Vista de la muralla (amb els petits edificis per a aixopluc dels traginers i cavalcadures) ...	209
Viver de les llagostes ...	212
Iviça : Les Feixes ...	223
Salines de Formentera ...	225
Formentera : Carrer de Sant Francesc ...	226
Atlotes esperant el correu a l'estanc de Sant Francesc ...	227
Puig dels Molins (sobre la necròpoli d'Ereso) ...	228
Salines d'Iviça ...	230
Iviça : Retaule gòtic de l'església de Jesús (part dreta mirant a l'altar) ...	233
Iviça : Retaule gòtic de l'església de Jesús (part esquerra mirant a l'altar) ...	234
Figueres d'Iviça ...	235
Carrer Major de Santa Eulària ...	236
La Cerva blanca ...	242 i 243
La Peñalara : Camí de les congestes ...	249
La Peñalara des de dalt del camí de les congestes ...	250
La Maliciosa i la Cabeza de Hierro sobre el Port dels Cotos ...	250
La Peñalara : Terme del camí de les congestes ...	251
Cim de la Peñalara des del barranc de la Laguna grande ...	251
Dinant prop del cim de la Peñalara ...	252
Cim de la Peñalara (2,406 metres) ...	253
El Port de Navacerrada des del cim de la Peñalara ...	254
Estany de Carençà, des del Pic de l'Infern ...	278
Coll de les nou creus ...	279
Núria, des de la cova de Sant Gil ...	279
Pla d'Anyella ...	280
Puig de Bastiments i Muntanyes del Canigó, des del Pic de Fresers ...	281
Puigmal, des del Pic de Balandrau ...	281
L'estat de la construcció el 1.º d'agost de 1914 ...	283
Vista del xalet-refugi de la Renclusa (presa el 5 de setembre de 1914) ...	284
Creu coberta del Santuari de la Balma a Zorita (Bisbat de Tortosa) ...	310
Creu coberta del Santuari de la Salut a Traiguera (Bisbat de Tortosa) ...	310
Creu coberta de València dita de Mislata ...	312

Pàgs.

Creu cuberta de Valencia dita del Carraxet (En l'antic camí reyal de Barcelona)...	313
Creu cuberta de Valencia dita per antonomasia «La Creu Cuberta»	315
Creu cuberta de Valencia, en la carretera de Xàtiva.	316
Creu cuberta d'Ainsa (Bisbat de Jaca)	317
Creu cuberta de La Selva del Camp (Bisbat de Tarragona)... ..	319
Creu cuberta de Gandesa (Bisbat de Tortosa)	321
Dos projectes presentats al Ajuntament en 1824 per restauració de la Creu Cu- berta	329

TAULA DE GRAVATS

	<u>Pàgs.</u>
La vila d'Aragués del Puerto	3
El Chorrot de Lizara.	4
El Bisaurín, vist pel costat NE.	6
La Valellaza	7
El cercle de Bernera i el Bisaurín	8
Concursos de Sports de Neu	33, 34, 35, 36, 37, 38, 39
Santa Margarita de Montbuy	58
Ermita de la Toça	59
Porta i absis de l'ermita	61
Interior de l'ermita	63
Torre de l'homenatge	64
Sant Magí de Brufaganya : Vista general	82
» » Roureda de la Font	83
» » Passeig del Santuari	84
» » Torretera	84
» » Camí de la cova	85
» » Camí dels apòstols	85
La serra i castell de Queralt	86
Queralt : Esglesia de Sant Cristòfol	87
Castell de Queralt	87
L'agulla grossa de Miralles	88
Vista de l'esglesia i castell de Miralles	90
Esglesia de Sant Romà	91
Betren : Carretera de la Vall	110
Salardú : Fatxada S. de l'esglesia	111
Ribera de l'Aiguamoix : Pla dels Banys	112
Banys de Tredós	113
Ribera de l'Aiguamoix	114
Estany Major de Colomés.	115
Estany Bergils de Colomés	116
Estanys Redó i Llarg de Colomés	117
Estany Ubago de Colomés	118
Estany Cloto de Colomés	119
Les Bordes : Vista general	120
Pont de Rei	121
Juli Soler i Santaló	130
La Renclusa : Cabaneta oficina	133

TAULA GENERAL

	Pàgs.
El Pic Bisaurín (2,670 m.), per Juli Soler i Santaló...	1
El Cançoner del Calic, per Mn. J. Serra Vilaró ...	10, 42, 67, 99
Concursos de Sports de neu : CENTRE EXCURSIONISTA ...	33
Tercer Congrés Excursionista Català...	40
La Toça de Montbuy, per Timoteu Colominas...	57
Nou Concurs d'Arquitectura ...	65
Una excursió per les serres de Brufaganya, Queralt i Miralles, per Eduard Vidal...	81
Pel nostre Montseny, per V. de Lasserra...	92
En Juli Soler i Santaló...	97
Excursió als estanys de Colomé de la Vall d'Aràn, per F. Xavier Parés i Bartra.	109
El Tercer Congrés Excursionista Català...	122
El Xalet-refugi de la Renclusa en construcció a les Muntanyes Maleides, per Juli Soler i Santaló ...	130
En Juli Soler i Santaló, excursionista, per Ceferí Rocafort...	137
El Testament d'en Juli Soler, per E. Vidal i Riba...	145
Mon homenatge an en Juli Soler i Santaló, per J. Danès i Vernedas...	151
Ressenya d'una excursió per la comarca de Gadesa, per Joan Roig i Font...	165
Una excursió a les illes Pitiuses, per Pere Rius i Matas...	189, 221
Memoria, per Gaspar Sala i Rosés ...	213
De la guerra contra Joan II. Conveni entre la vall de Ribes i el rei Lluís XI de França (any 1463), per Pere Pujol i Tubau, pvre. ...	216
La Cerva blanca, per Timoteu Colominas...	238
Notes d'una excursió al cim de la Peñalara (Somosierra), per Joaquim Elias i Juncosa ...	249
Costums que es perden, per Maties Pallarès Gil ...	255
Memoria sòbres el Masnou, per Francisco Agell...	259
Una deu soterrania : L'Aigua dolç de Sitges, per P. Farret Raventós, pvre.	270
Imatges i capelles de veïnat (segona tanda), per Ramón N. Comas. ...	272, 300, 331
La guia de la Vall de Ribes i les Altes Valls del Freser, per Timoteu Colominas.	277
L'estat actual de la construcció del xalet-refugi de la Renclusa, per J. Domènech Mansana...	282
Memoria del Sr. Secretari, per Ignasi Soler i Escofet...	285
Per la conservació de l'església de la Mare-de-Déu del Miracle de Tarragona...	291
Folklore de les tempestes, per J. M. ^a B. i R. ...	292
Discurs del senyor Vice-president, per Francisco Maspons i Anglasell. ...	295
III Concurs d'Arquitectura...	303
La «Creu Cuberta» de Barcelona, per Francesch Carreras y Candi ...	309
Publicacions rebudes ...	155, 245, 336
Crònica del Centre ...	28, 52, 76, 105, 125, 160, 276, 306, 338
Noves ...	30, 56, 79, 127, 163, 188, 220, 248, 276, 307, 340
Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn) ...	31, 56, 80, 108

TAULA DE GRAVATS

Pàgs.

La vila d'Aragüés del Puerto ...	3
El Chorrot de Lizara...	4
Panorama des del cim del Bisaurín ...	5
El Bisaurín, vist pel costat NE. ...	6
La Vallenga ...	7
El cercle de Bernera i el Bisaurín...	8
Concursos de Sports de Neu...	33, 34, 35, 36, 37, 38, 39
Santa Margarita de Montbuy ...	58
Ermita de la Toça ...	59
Porta i absis de l'ermita ...	61
Interior de l'ermita...	63
Torre de l'homenatge ...	64
Sant Magí de Brufaganya : Vista general...	82
» » Roureda de la Font...	83
» » Passeig del Santuari ...	84
» » Torrentera ...	84
» » Camí de la cova ...	85
» » Camí dels apòstols ...	85
La serra i castell de Queralt ...	86
Queralt : Esglesia de Sant Cristòfol...	87
Castell de Queralt...	87
L'agulla grossa de Miralles ...	88
Vista de l'esglesia i castell de Miralles. ...	90
Esglesia de Sant Romà ...	91
Betren : Carretera de la Vall ...	110
Salardú : Fatxada S. de l'esglesia ...	111
Ribera de l'Aiguamoix : Pla dels Banys...	112
Banys de Tredós...	113
Ribera de l'Aiguamoix...	114
Estany Major de Colomés...	115
Estany Bergils de Colomés...	116
Estanys Redó i Llarg de Colomés ...	117
Estany Ubago de Colomés ...	118
Estany Cloto de Colomés ...	119
Les Bordes : Vista general...	120
Pont de Rei ...	121
Juli Soler i Santaló...	129
La Renclusa : Cabaneta oficina...	133
Cabana-anexa de la Renclusa...	134
Xalet-refugi de la Renclusa : Estat de les obres...	135
Gandesa : Portalada de l'esglesia...	168
Corbera d'Ebre : El Calvari...	169
Caseres : La Plaça...	172
Almudéfar ...	173
Areny de Lledó : Esglesia ...	175
Horta : Plaça i Casa de la Vila ...	176
» Custodia ...	177
» Portalada de l'ex-convent de Franciscans ...	179
Vista panoràmica des de les roques d'en Benet ...	183

Les roques d'en Benet, des del Piló...	185
Detall de la Costa d'Alfara...	186
Alfara : Vista general...	187
Port natural de Cabrera ...	189
Comellar de les Figueres...	190
Castell de Cabrera ...	192
Monument en memoria dels presoners francesos morts a Cabrera...	194
Iviça : Vista general ...	202
» Vista presa des del cloquer romànic de la Seu ...	204
Finestral de l'antic casal de Landes o de Comasema...	205
Iviça : Vista de les muralles...	206
» Mercat ...	208
» Vista de la muralla (amb els petits edificis per a aixopluc dels traginers).	209
Viver de les llagostes...	212
Iviça : Les Feixes ...	223
Salines de Formentera ...	225
Formentera : Carrer de Sant Francesc...	226
Atlotes esperant el correu a l'estanc de Sant Francesc...	227
Puig dels Molins (sobre la necròpoli d'Ereso)...	228
Salines d'Iviça ...	230
Iviça : Retaule gòtic de l'església de Jesús (part dreta mirant a l'altar)...	233
Iviça : Retaule gòtic de l'església de Jesús (part esquerra mirant a l'altar) ...	234
Figueres d'Iviça ...	235
Carrer major de Santa Eulària ...	236
La Cerva blanca ...	242 i 243
La Peñalara : Camí de les congestes ...	249
La Peñalara, des de dalt del camí de les congestes...	250
Los Cabeza de hierro sobre el port dels Cotos...	250
La Peñalara : Terme del camí de les congestes...	251
Cim de la Peñalara, des del barranc de la Laguna grande...	251
Dinant prop del cim de la Peñalara...	252
Cim de la Peñalara (2,406 metres)...	253
El Port de Navacerrada, des del cim de la Peñalara...	254
Estanys de Caronça, des del Fic de l'Infern...	278
Coll de les nou creus ...	279
Núria, des de la cova de Sant Gil ...	279
Pla d'Anyella ...	280
Puig de Bastiments i Muntanyes del Canigó, des del Pic de Fresers...	281
Puigmal, des del Pic de Balandrau ...	281
Xalet-refugi de la Reclusa : L'estat de la construcció el 1.º d'agost de 1914 ...	283
Vista del xalet-refugi de la Reclusa (presa el 5 de setembre de 1914)...	284
Creu coberta del Santuari de la Balma a Zorita (Bisbat de Tortosa)...	310
Creu coberta del Santuari de la Salut a Traiguera (Bisbat de Tortosa)...	311
Creu coberta de Valencia dita de Mislata ...	312
Creu coberta de Valencia dita del Carraxet (en l'antic camí reyal de Barcelona)...	313
Creu coberta de Valencia dita per antonomasia «La Creu Coberta» ...	315
Creu coberta de Valencia, en la carretera de Xàtiva...	316
Creu coberta d'Ainsa (Bisbat de Jaca)...	317
Creu coberta de la Selva del Camp (Bisbat de Tarragona)...	319
Creu coberta de Gandesa (Bisbat de Tortosa)...	321
Dos projectes presentats al Ajuntament en 1824 per restauració de la Creu Coberta.	329

Pàgs.

Cabana-anexa de la Renclusa	134
Xalet-refugi de la Renclusa : Estat de les obres	135
Candesa : Portalada de l'església	168
Corbera d'Ebre : El Calvari	169
Caseres : La Plaça	172
Almudéfar	173
Areny de Lledó : Església	175
Horta : Plaça i Casa de la Vila	176
» : Custodia	177
» : Portalada de l'ex-convent de Franciscans	179
Vista panoràmica des de les roques d'en Benet	183
Les roques d'en Benet des del Piló	185